

KAZAK EDEBİYATINDA İLK ROMAN
-BAKITSIZ JAMAL-

*Metin ARIKAN**

ÖZET

Mirjakıp Duvlatulı tarafından 1910 yılında yayımlanmış olan Bakıtsız Jamal o tarihe kadar roman türü adıyla yayımlanmış ilk eser oluşuyla Kazak edebiyatı tarihinde büyük öneme sahiptir. Sözlü anlatımın, özellikle meddah hikâyelerinin kendisini çok sık hissettirdiği eserde, yazar ayrıntılar üzerinde fazla durmamış, uzun tasvirlerle yer vermemiştir. Hacmi roman türüne göre oldukça kısa olan Bakıtsız Jamal çok açık biçimde nazımdan nesre, halk hikâyesinden de hikâyeye geçiş özelliği göstermektedir. Aslında “Bakıtsız Jamal”da aşkları anlatılan Ali ile Cemile, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı gibi halk arasında namı bilinen âşıklardan farksızlardır. “Bakıtsız Jamal” ile sözü edilen halk hikâyeleri arasındaki bu çok benzer duruma karşılık eser önemli bir farklılığı da beraberinde getirmekte ve önemli bir devre adım atıldığını göstermektedir. Onun eserde toplumda kadına yönelik haksızlıkları tartışmaya açması; hatta ondan da öte ortaya koyması son derece önemlidir ki bu da toplumun değişmeye başladığının, batıya açıldığının göstergesidir. Sonuç olarak Mirjakıp Duvlatulı’nın “Bakıtsız Jamal” adlı eseri bütün zaafalarına rağmen Kazak edebiyatında yeni bir tür olan roman için ilk aşamayı oluşturması bakımından önemli bir fonksiyona sahiptir.

Anahtar Kelimeler: “Bakıtsız Jamal”, Mirjakıp Duvlatulı, Kazak Edebiyatında İlk Roman, Meddah

FIRST NOVEL IN KAZAK LITERATURE
-BAKITSIZ JAMAL-

ABSTRACT

Bakıtsız Jamal, which was published in 1910 as a novel by Mirjakıp Duvlatulı, has a big importance in the history of Kazak literature while it has been the first work used that name till that time. In the work, oral

* Yrd. Doç. Dr. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü
metin_uluborlu@yahoo.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 3/7 Fall 2008

expression- especially the meddah stories- was so dominant, the author did not focus on the details so much and did not give very much space for long descriptions. Bakıtsız Jamal can be considered as a short novel comparing to the novel type and reflect the properties of transition from poetry to prose and from folk story to story. In fact, Ali and Cemile's love told in Bakıtsız Jamal has no difference from other publicly known love stories such as Leyla and Mecnun, Ferhat and Şirin or Kerem and Aslı. Although there exists such a similarity with folk stories, Bakıtsız Jamal can be considered as a step forward for a new era while this work had an important difference inside. Injustice toward women in society was put forward to be discussed in the novel which is very important in order to reflect the society began to change and opened to West. As a result, in spite of the deficiencies, Mirjakıp Duvlatulı's Bakıtsız Jamal has an important function as a new stage in transition to novel, which is a new type in Kazak literature.

Key Words: "Bakıtsız Jamal", Mirjakıp Duvlatulı, First Novel in Kazakh Literature, Meddah (Storyteller)

Mirjakıp Duvlatulı, 25 Kasım 1885 yılında, eski adıyla Torgay iline bağlı Sarıkopa ilçesinde, şimdiki adıyla Kostanay bölgesi, Jangeldin ilçesine bağlı Kızbel obasında doğmuştur. 1935 yılında vatanından çok uzakta, sürgünde hastalıktan dolayı vefat etmiştir. Kazak edebiyatının iki büyük şahsiyetinin, Jüsipbek Aymavıtov ile Muhtar Avezov'un, fikir almak için yazılarını gösterdikleri yazar, şair, fikir ve siyaset adamı Mirjakıp Duvlatulı'nın bu çalışmamızda roman yazarlığı üzerinde duracağız.

1910 yılında yayımlanmış olan Bakıtsız Jamal o tarihe kadar roman türünün kullanıldığı ilk eser oluşuyla Kazak edebiyatı tarihinde büyük öneme sahiptir. Bakıtsız Jamal, yazarı tarafından roman olarak adlandırılıp yayımlanmış olsa da ondan etkilenerek yazılan ve yine yazarları tarafından roman olarak adlandırılıp yayımlanan Kamar Suluv, Kalın Mal gibi eserleri günümüzde roman olarak adlandırmak oldukça zordur. Nitekim Kazak edebiyatçısı Serik Kıyrabayev de aynı kanıdadır. Ona göre "bu eserler nazım nesir karışık, tasvirlerin az olduğu, belli bir konuyu esas alan ve belli bir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

çalışma üzerine kurulan klişe hikâyelerdi.”¹ Zaten Mirjakıp Duvlatulı’dan o dönemin sosyal ve edebî şartları içerisinde bugünkü anlayışta bir roman yazmasını beklemek elbette mümkün değildir. Ayrıca yazarın edebî şartlar mümkün olsa bile bugünkü anlayışa göre bir roman yazmak için uğraşması da beklenemez. Çünkü onun için önemli olan romanın kendisi değil, romanda halkına vereceği mesajdır. Bu durum bizde romanı yeni bir tür olarak tanıyan ve onu topluma önce çevirilerle, daha sonra uyarlama ve benzer denemelerle onu aydınlatmak amacıyla sunan Tanzimat dönemi sanatçıları için de geçerlidir. “Tanzimat döneminin pek çok yazarı da roman yazma sanatı üzerinde durmak amacıyla değildi.” diyen İnci Enginün sanki Mirjakıp’ı tarif etmektedir. Mesajın da sahibine; yani halka kısa sürede verilmesi gerektiğini düşündüğü için, yazar hem romanını kısa zamanda yazmış, hem de mesajını kitabının başındaki nazım kısmında hemencecik belirtmiştir. Ailesi bile eserin yazıldığını, aile bireylerine bu kitabı imzalayarak göndermesiyle ancak öğrenebilmiştir ki bu da eserin çok kısa bir sürede yazıldığının delilidir. Mirjakıp’ın ağabeyi hatıralarında bu kitapla ilgili olarak şunları söylemiştir: “Bu kitabın ünü de (Uyan Kazak’tan sonra) halka çabucak yayıldı. Komşu köylerden bir şey bahane edip kitabı ödünç alarak okuyup geri getirenler çoğalmıştı. Kitap eski gelenek bağından kurtulamayan, isteksiz olarak mal karşılığı verilen Kazak kızlarına çok tesir etmiştir. Romanın başkahramanı Jamal’ın şiirle beyan edilen acıklı hayatında kızlar-gelinler kendi başlarından geçen acıyı, üzüntüyü gördü. Romanı okuduklarında gözyaşlarının dökülmesine engel olamıyorlardı. Gençler düğün-eğlencelerde, misafirliklerinde şu mısraları severek söylemeye başladılar:

Zavallı kız tutsak edilen bülbül gibi,
Ömrü kafesinde geçer açmayınca kilidi.
Satar çok para veren olursa,
Gider ağlayarak karşı koymadan zavallı.

...

Zavallı kız-el, yurda gelen konak,
Lale misali ömrü çolak,
Gün gelir başından erki gider,
Kalalım burada, gülüp oynayarak.”²

Hacmi roman türüne göre oldukça kısa olan Bakıtsız Jamal çok açık biçimde nazımdan nesre, halk hikâyesinden de hikâyeye

¹ Serik Kıyrabayev; Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, AKMB Yay., C. 9, Ankara 2007, s. 560.

² Gülnar Duvlatova; Ardaktap Ötem Ekemdi Ömir Ötkelderi, Jalın Basımevi, Almatı 1992, s. 487,488.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

geçiş özelliği göstermektedir. Aslında “Bakıtsız Jamal”da aşkları anlatılan Ali ile Cemile, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı gibi halk arasında namı bilinen âşıklardan farksızlardır. Kavuşmak isteyen iki genç bu hikâyelerin sonunda bir şekilde genellikle ayrılmaktadır. Bunlarda ölüm hem ayırıcı hem de birleştirici bir unsur olarak kullanılmıştır. “Bakıtsız Jamal” ile sözü edilen halk hikâyeleri arasındaki bu çok benzer duruma karşılık, eser önemli bir farklılığı da beraberinde getirmekte ve önemli bir devre adım atıldığını göstermektedir. Şöyle ki yazar eserinin adını “Bakıtsız Jamal” (Talihsiz Jamal³) olarak belirlemiştir. Bunun nedeni Ali’den çok Cemile’ye dikkat çekmek istemesidir. Erkek egemenliğine dayalı bir toplumda kadının durumunu halk hikâyelerinden farklı bir biçimde irdeleyen yazar bu yönüyle çok gerçekçi bir eser ortaya koymuş; ancak kadını; yani Cemile’yi sosyal şartların acımasızlığı yanında kaderin kötü cilvelerine de kurban ederek romantik bir tavır sergilemiştir. Yine de toplumda kadına yönelik haksızlıkları tartışmaya açması; hatta ondan da öte ortaya koyması son derece önemlidir ki bu da toplumun değişmeye başladığının, batıya açıldığının göstergesidir. Bizde aynı durum Tanzimat dönemi eserlerinde de geçerlidir. Bu dönem eserlerimizde kadının toplum içindeki varlığı irdelenmiş, cariyelik kurumunun eleştirisi yapılmıştır. “Bakıtsız Jamal”da başkahraman bir kadındır ve aslında toplumla savaşacak güce de sahiptir. Yalnız kadere karşı koyacak gücü yoktur. Ve ne yazık ki kader toplumdaki yanadır. Geçiş dönemi eserleri yeni bir dönemin temellerini attıkları için çok önemlidirler. Bu açıdan bugünün edebî anlayışı ile bakıldığında çok basit görünmesine rağmen, “Bakıtsız Jamal”ın barındırdığı çok yeni unsurları onu değerli kılmaktadır. Alim Kahraman’ın da belirttiği gibi bu eserler, “Çerçeve hikâye içerisinde yeni bir hikâye anlatma geleneği ilk eserlerde bir yöntem olarak kendini göstermektedir. Buna rağmen bu eserler yavaş yavaş şekillenmeye başlayan yeni dünya görüşü yanında eski hikâyede rastlanmayacak batılı anlamdaki hürriyet fikri, evlilik meseleleri, tahsil ve terbiye, birbirine zıt törelerin karşılaştırılması gibi problemleri gündeme getirmesiyle yeni sayılır.”⁴

“Bakıtsız Jamal” modern hikâye ve romanlarda görülen birinci tip olay örgüsüne uygun düzenlenmiştir. Bu tip olay örgüsünde

³ Biz romanı aktarırken serbest aktarma yapmayı ve Jamal ismini Cemile, Gali’yi de Ali diye kullanmayı uygun bulduk. Bundan sonra da bu isim-isimler, kitap ismi hariç, Cemile ve Ali olarak kullanılacaktır. Metnin aktarımındaki katkılarından dolayı Dr. Dinara Düyseyeva ve doktora öğrencisi Dinmuhammed Ametbek’e, tahlildeki katkılarından dolayı da Arş. Gör. Gülseren Özdemir’e teşekkür ederim.

⁴ Alim Kahraman; Hikâye, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 17, İstanbul 1998, s. 494. (Dr. Cafer Gariber; Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri, Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara 2005)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

olaylar sebep-sonuç ilişkisine göre anlatılır. Olay örgüsü, tamamlanmış bir sistem özelliği taşır. Duvlatılı, kişilerin bilinç ya da bilinçaltı düzeyleri ile uğraşmaz, daha çok olaylara odaklanır. Okur olayları olduğu gibi kişilerin ruh durumlarını da ilâhî nitelikli anlatıcıdan dinler. Yalnız yazarın kişilerin sözlerini doğrudan aktardığı -özellikle nazım kısımlarda- anlatıcının sesinden başka sesler de duyulur. Eserde olay örgüsü, temel bir çatışma üzerine kurulmuştur. Okuru zorlayacak hiçbir unsur barındırmaz. Dağınık bir olay örgüsü, zamanda sık sık geri dönüşler, anın geçmişin ve geleceğin birbirine karışması söz konusu değildir.⁵

Eserdeki kişilerin çoğu tip özelliği gösterir ki onları iyiler ve kötüler, aklar ve karalar şeklinde sınıflandırmak hiç de zor değildir. Yalnız az da olsa bu iki sınır arasında dolaşanlar da yok değildir ki Cemile'nin babası böyle biridir. Tiplerin çoğunlukta olması romantik dönem romanlarının genel özelliğidir. Bunun ardından gelen realist dönemde ise tiplerden çok karakterler ön plâna çıkmıştır. Elbette bunda roman tekniklerinin yanında psikoloji biliminin gelişmesinin de etkisi büyüktür. "Bakıtsız Jamal" 1910 yılında yayımlanmış olmasına rağmen o dönemde batının çoktan aşmış bulunduğu basit romantik romanlara benzemektedir. Çünkü edebiyattaki gelişme toplumdaki gelişme ile paralel gitmektedir. Eserdeki olay örgüsünün basit olması, karakterlerinin düz olması, zamanın kronolojik bir seyirde akması ve anlatıcının ilâhî nitelikli seçilmesi, yazarın edebî olma çabasından önce mesaj verme amacında olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü yazar Kazak toplumunun buna ihtiyacı olduğunu düşünmektedir ki kesinlikle haklıdır da. Sözlü anlatımın kendisini çok sık hissettirdiği eserde, yazar okura vermek istediği mesajı yukarıda da ifade ettiğimiz gibi eserin başında verdiğinden ayrıntılar üzerinde fazla durmamış, olayları ayrıntısız anlatmış, uzun tasvirlerle yer vermemiştir. Söz gelişi eserde Cemile'nin çok güzel bir kız olduğu vurgulanmaktadır. Ama okur onun fiziksel özelliklerini ancak hayal edebilmektedir. Çünkü yazar bu konuda yeterli bilgi vermemekte, okuru istediği gibi düşünmekte özgür bırakmaktadır. Ama bunu okur özgür olsun, istediği gibi düşünsün diye değil, olayı en kestirme yoldan anlatmak istediği için yapmaktadır. Sadece buradan bile eserde asıl önemli olanın anlatım değil, anlatılan olduğu, yazarın da özellikle bunu amaçladığı kolayca anlaşılmaktadır. Cemile bir birey olarak önemli değildir. O dönemin yüzyıllar öncesinden kalma gelenekleri içerisinde sıkışmış genç kızlarını temsil ettiği için önemlidir ve yazarın vurgulamak istedikleri için sadece bir araçtır.

⁵ Modern hikâye ve romanda birinci tip olay örgüsü için ayrıca bk. Şerif Aktaş, Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Akçağ Yayınevi, Ankara, s. 76.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Eserin başındaki nazım kısmında yazar, Kazakların tembel olduğunu, kendilerini geliştirmediklerini, başka milletlerin ilimle karanlıkları aydınlattığını söylüyor ve Kazaklara çok kızıyor. Ve bir de hikâyenin yalan değil gerçek olduğunu ekliyor. Bu kısımdan ve eserin devamından da yazarın anlatıcı ile bütünleşmiş -daha doğrusu ondan hiç ayrılmamış- olduğu anlaşılıyor. Yazar-anlatıcı, bu hikâyeyi bir yerlerde dinlemiş olabileceği gibi tipik bir olay olarak tespit edip Ali ile Cemile'ye de mal etmiş olabilir. Yazar-anlatıcının anlattıklarının gerçekliğini vurgulaması, onun romanın gerçekleri yansıtmaya gerektiğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Fakat topluma yön verme, onu yanlışlarından arındırma ve idealindeki toplumun kurulmasına katkıda bulunma amacındaki yazar, bunu yaparken gerçeği adım adım ortaya koymamakta, romantik bir tavırla birçok ayrıntıyı atlamakta ve kendince önemli olanı ortaya koymaktadır. Anlattıklarının gerçek olduğunu söylemesi ve onların doğruluğuna önem vermesi yazarı realist yapmaz. Çünkü realizm anlatımına sinmemiştir. Önemli realistlerden Stendhal "Roman yol boyunca gezdirilen bir aynadır." der ama diğer taraftan yaşamın derinliği kadar da derindir eserleri. Nazımdan nesre, halk hikâyesinden hikâyeye ve oradan da romana geçiş sürecindeki tipik özellikleri taşıyan "Bakıtsız Jamal" ise böyle bir derinlikten yoksundur. Mirjakıp Duvlatulı'nın yazar tavrı -tarih olarak ilerisinde; ama edebiyata katkısı anlamında düşünüldüğünde daha gerisinde olsa da, bizde roman ve hikâye türünün ilk örneklerini veren Ahmet Mithat'a benzer. "Okurlar! Hikâyemizdeki olaylar, yukarıda bahsettiğimiz Sarsenbay ailesindeki kişilerle başladığı için ilk önce Sarsenbay'ın kim olduğunu, nasıl biri olduğunu anlatacağım" şeklinde okura doğrudan hitap etmesi, "Şolpan kimseye görünmeden evine gidedursun, biz zamansız yola çıkan yolcularımızı uğurlayalım." türünden sözler sarf etmesi, Ali ve Cemile'den yana bir tavır sergilemesi, sözlü gelenekten, özellikle de meddah hikâyelerinden, çok fazla yararlanan ve bunu eserlerinin hem içeriğine ve hem de üslûbuna yansıtan Ahmet Mithat'ı hatırlatır. Dünya edebiyatının ilk romanı kabul edilen "Don Kişot" yazarı da bu büyük eserin içerisinde bugün bile etkisini sürdüren bir yöntemle yazar-metin ilişkisine dikkat çekmiştir. Ancak bu yazar tavırları arasında önemli bir fark vardır. Duvlatulı'nın kendisini yazar olarak ortaya koyması, anlattığı hikâyeye kendisi arasındaki mesafeye okurun dikkatini çekmek istemesinden kaynaklanmamaktadır. O daha başlangıçta ders verici gerçek bir hikâye anlatacağını söylemiş, okurun da bu hikâyeden alınması gereken derse odaklanmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu da bizim geleneğimizde yer alan "kıssadan hisse" ile açıklanabilir. Duvlatulı'nın Ahmet Mithat'tan farkı ise sözü çok değil az söylemesidir. Eserleri aracılığıyla toplumu her yönüyle

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

aydınlatmak isteyen, onun yararına olabilecek her bilgiyi eserlerine rahatlıkla sokabilen Ahmet Mithat sözgelimi bir yerde buharlı gemiden söz ederken “Ey okur, sen hiç buharlı gemi gördün mü?” deyip buharlı gemiyi anlatmaya başlayabiliyorken,⁶ Duvlatulı mesajını başta açıkça söyledikten sonra ayrıntılara girmeden olayı da kısa tutarak sona ulaştır. Son demişken romanın çok acıklı bir şekilde sona erdiğine de dikkat edilmelidir. Bunun sebebi romanın romantik unsurlarla örülü olmasıdır. Yazar Cemile’yi talihsiz yapmak âdeta çaba sarf etmiştir. Örneğin; Ali ile Cemile tam kavuşacakken Ali’nin birden hastalanıp ölmesi ilginçtir. İki başkahraman düşmanlarına değil, talihe karşı koyamazlar. Zaten düşmanlarından değil, talihten şikâyet ederler. Eserde bu anlamda, Abdülhak Hamid’in Makber’indeki kadar sık gidiş gelişler olmasa da, neredeyse inceden inceye Tanrı’yı sorgulama söz konusu iken, Cemile’nin her şeye rağmen kendini Kudret’in ellerine teslim etmesi ile bu sorgulama biter.

Sonuç olarak Mirjakıp Duvlatulı’nın “Bakıtsız Jamal” adlı eseri bütün zaaflarına rağmen Kazak edebiyatında yeni bir tür olan roman için ilk aşamayı oluşturması bakımından önemli bir fonksiyona sahiptir. Zaten “Bakıtsız Jamal”dan sonra ondan etkilenecek kadın hakları konusunda “Kalın Mal”, “Kamar Suluv”, “Şuganın Belgisi” gibi pek çok eser yazılmıştır. Bizde Tanzimat döneminde olduğu gibi bunlar birbirine benzeyen eserlerdir. Yeni bir medeniyete ve yeni bir edebî geleneğe girilmeye başlandığında farklı yazarların eserleri arasında da aynı yazarın farklı eserleri arasında da tür benzerliklerin olması zaten çok doğaldır. “Bakıtsız Jamal” gibi geçiş eserleriyle sonraki dönemlerde Kazakların romana geçişleri daha sağlam olmuştur, diyebiliriz.

⁶ İnci Enginün Ahmet Mithat’ın meddahlar gibi her hikâyesinden bir hisse çıkarılması amacı doğrultusunda anlatacaklarını düzenlediğini, kendisinden önceki bütün eserleri, geleneği toplumu eğitmek için yeniden yorumlanıp kurgulanabilecek malzeme olarak gördüğünü belirtmektedir. Bk. İnci Enginün; İlk Hikâyeci ve Romancılar, Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyete(1839-1923), Dergah Yay., İstanbul 2007, s. 194, 197. Ahmet Mithat Efendi’nin roman ve hikâyelerinde hemen her konuda ansiklopedik bilgiler vermeye kalkması “aydınlanma meselesi-felsefesi”ne bağlanmaktadır. Bk. Dr. Cafer Gariber; age., s. 43.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Bakıtsız Jamal__Metin**TALİHSİZ CEMİLE****Roman****1910**

Ey gayretli Kazak,
Şu kitaba bir bak.
Okuyup halka iletmeye
Olursun sebep.

Söz Başı

Yoksullar yoksulu Mirjakıp,
Sözümün var mı yok mu şaşkırtacak tarafı.
Deliği olan boncuk yerde kalmaz derler,
Haydi, bir Kazakça roman yazıver.

Bizim Kazak üç boya bölünür,
Şecerede böyle bilinir.
Sayısı çok, kalitesi yok, hem de boş,
İlimle uğraşmaya erinir.

Bozkırdan uzaklara bir adım bile gitmezler,
Böyle giderse ne zaman insan olacaklar?
Bihaberler âlemdeki hikmetten,
Sanki zindandaymış gibi karanlıkta yaşıyorlar.

Olmaz eksiksiz hiçbir halk,
Herkesten geri kaldı Kazaklar, bu gerçek.
Başka milletler bizim gibi tembel değil,
İlimle karanlığı ediyorlar aydınlık.

Her halktan çıkıyor çalışkanlar,
Başarmaz mı tabi ki çalışanlar.
Kazaklarda iyileşmeyen bir hastalık var,
Eksikliklerini söylersen hiç kabul etmezler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Beyefendi dedin mi kibirlenir,
Gururdan sanki bir veremli gibi öksürür.
Gitmezler topluma faydası olan işe,
Haydi, bu sözüme yalan desene.

Okumaya halkın hepsi hevesli değil,
Okurları romanı nasıl anlar?
Demiyorum bütün halkın hepsi akılsız,
Belki vardır anlamını çıkaranlar.

Yine de insanların hepsi bilemez,
İki kötü hepsi tartışılır.
Romanın amacı halkı düzeltmek,
Can sıkıldığında yazılan masal değil.

Cemile'nin halini yazdık bu kitapta,
Talihsiz bir kız imiş o çağda.
Tek bir bireye mahsus değil bu, yaşanan olay,
Bu gelenek yayılmış tüm Kazak'a.

Okurlar manasını anlasınlar,
Basit bir hikâye diye bakmasınlar.
Kim görmüş şeriatta şu sözü,
“Hor görüp kadınları, acımasın!”
Satıyor Kazaklar kızı hayvan yerine,
Koymuyorlar helal zevce yar yerine.
Kadınları hayvan sayarak,
Erkekler kendilerini koyarlar han yerine.

Dikkat et, kendi kendini hesaba çekip,
“Talihsiz Cemile Kız”ı okuyup.
Kazakların her yerinde var değil mi?
Bu tip olaylar, bakarsan düşünüp taşımp.

Bu kitabı eline alan görecektir,
İnşallah hakikattir, yalan değildir.
Çekinip binde biri ihanetten,
Görseler dedikoduyu herkes yapar.

Kazakça roman yok çokça yayınlanan,
Günümüzde halk içinde çok yaygınlaşan.
Bildiğim kadar ben de yazdım,
Dilerim ki hayata geçirenler çok olsun.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

I

Geçen kış yumuşak geçtiğinden hayvanlar semirmiş, kısırakların çoğu gebe kalmıştı. Kışı Köktal'da geçiren Kurman dedenin obası, geçen seneye göre yaylaya daha erken göç etmişti. İki obanın yaylası olan Savmalgöl'de otağlar, geçen senedeki yerlerine yan yana kurulmaya, çok geçmeden kısıraklar da sağılmaya başlamıştı. Kış boyunca görüşemeyen akrabalar, birbirlerini özlemiş, düğünde, yasta bir arada bulunma geleneklerini sürdürüp birbirlerini misafirlige davet etmeye başlamışlardı. Güzel elbiselerini giyininip iyi atlarına binen delikanlılar gezip kıymız içmeyi bahane ederek genç kızların etrafında dolanıyorlar, çocuklar da asi taylarını eğitiyorlardı.

Bir gün öğle vaktinde gölün öte tarafından atlarını hızla koşturarak gelen bir Rus ve bir Kazak görüldü. Çocuklar korkudan evlerine saklanırken büyükler de “bu ikisi nerede duracaklar acaba” diye onları izliyordu. Atlılar oba beyi Bekcan'ın evinin önünde durdular. Yarım saat geçmeden yayladaki obaya, “yarın buraya Rus⁷ başkan gelecekmış” haberi yayılmıştı bile. Gelenlerden biri koruma, diğeri ulak imiş. Onlar otağ ve binek hazırlatıp koyun kestirmek için başkandan önce yola çıkmışlardı.

O gece oba beyi ve adamları uyumadan çalışıp durdular. Ertesi sabah obanın biraz dışında kurulmuş bir beyaz ve bir de boz otağ görüldü. Öğleye doğru atlı arabayla başkan da geldi. Başkan, önünde ve arkasında aşırı saygı gösterileriyle eşlik eden Kazaklar ile beraber, kendisi için hazırlanmış olan otağın yanında durduğunda, boyunlarına zincirli madalyalar takmış oba beyi ile adamları, diğer boy beyleri birkaç defa hürmetle başlarını eğerek “Beyefendi, beyefendi!” diyerek onu içeri buyur ettiler.

O arada işi olan olmayan sadece seyir için yüz civarında insan toplanmıştı, onların o anki sohbetleri “Başkan ne için gelmiş? Belki de bu sene Satıbaldı'nın şikâyeti neticelenmiştir?” diyorlardı. Bazıları, “hayır, onun için niye gelsin. Mambet'in kaymakamlığını geri vermek için gelmiş olmalı” deyip her biri kendi fikirlerini söyleyip yüksek sesle konuşurlarken alnından ter damlayan, kalpağı elinde Bekcan otağdan çıktı.

Halk ona dönüp:

— Haberler nasıl, bey? Başkan memnun kaldı mı? Niçin gelmiş, diye sordular. Oba beyi şöyle dedi:

⁷ Krestyanskiy nacalnik: Rus çiftçiler birliğinin başkanı. Sovyetler birliği zamanında kolhozlar kurulmadan önceki devlet üretme çiftliklerinin, köy üretim kooperatiflerinin başkanı. Biz burada ona gösterilen saygıyı ve önemi göstermek maksadıyla onu “Rus başkan” diye aktardık.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

— Elhamdülillah, beni pek övdü, elimi tekrar tekrar sıkarak “spasibo⁸” deyip durdu. İşi de burada değilmiş, Karasu istasyonundaki Hohol⁹ şehrine gidiyormuş. Burada misafir olup, dinlenip, akşama doğru yola çıkacak. Kendisi çok merhametli biri gibi. “Hayat nasıl geçiyor? Huzurlu musunuz?” diye herkese sordu. Geçenlerde Kötübay’ın bana küfür ettiğini söylemedim. Onu söyleseydim mahvolurdu, ne yapayım. Hasan’ı kıramadım. Başkanın yine de yeni bir haberi var: “Kazaklardan asker alınmayacak. Eğer Rus çiftçiler gibi yerleşik hayata geçerseniz 15 dönüm arsa verilecek” dedi. “Ekin ekiniz. Okul açınız. Büyüklerinize saygı göstererek emirlerini yerine getiriniz” diye nasihatte bulundu.

Bekcan, başkandan işittiklerini söylemeye devam etmek üzereyken, bir kişi kalabalığa doğru koşarak gelip:

—Müjde, Sarseke!¹⁰ Şolpan yenge sağ salim doğum yaparak size takıya (başlık) dikip işleyecek bir çocuk doğurdu” dedi. İşte o anda gençler “ Sarseke” deyip, ihtiyarlar:

—Sarsenbay, kıvancın hayırlı olsun, Allah devamını getirsin, daima sevindirsin, kız evlatmış diye üzülmeysin” diyerek onun sevincini paylaştılar. Sarsenbay:

— Hayır, öyle demeyin. Ben oğlan kız diye ayırt edecek durumda mıydım ki?” diyerek yerinden kalkıp atına binerek evine gitti.

II

Okurlar! Hikâyemizdeki olaylar, yukarıda bahsettiğimiz Sarsenbay ailesindeki kişilerle başladığı için ilk önce Sarsenbay’ın kim olduğunu, nasıl biri olduğunu anlatacağım.

Sarsenbay, eğitim görmemiş, sakın, hayvancılık yapan birisi idi. Babasından fazla mal mülk kalmamışsa da daha sonra hayvanları çoğalmış, atları da yüzü geçip iki yüz-üç yüz koyunuyla varlıklı aileler arasına katılmıştı. Ama mal mülk yönünden gönlü hoş olsa da Sarsenbay’ın karısı Kalampır, hiç çocuk doğurmadığı için bu ikisi evlat hasreti çekiyordu.

Sarsenbay bazen kendisi bazen de kendisine üzülen akrabalarının demesiyle ikinci kadın almayı düşündüyse de, Kalampır’a kıyamayıp bugün yarın deyip her zaman bir bahane uyduruyordu. Bir gün bir toplantıdayken kırmızı içerek sarhoş olan bir akranının şaka ile karışık söz arasında “zavallı evlatsız! O kadar zenginliğe sahipsin; ama ne doğru dürüst zekât veriyorsun ne hacca gidiyorsun. Kimin için biriktirip duruyorsun? Bir de Kalampır’dan

⁸ Rusça: “Teşekkür ederim.”

⁹ Hohol: Ukraynalı.

¹⁰ Sarsenbay

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

korkarak ikinci kadını da almadın” demesinden sonra o gün Sarsenbay evine hüznü gelmiş, eşi ile konuşmadan yatmıştı.

Ertesi gün obadaki bir iki yakınına çağırıp:

—İşte, sizleri davet etmemin sebebi... hani “ümitsiz sadece şeytandır” derler, “zengin olmayacak yiğit yoktur, çalışmayı bil; oğul doğurmayacak kadın yoktur, seçmeyi bil!” diye diye şu ana kadar sabır etmiştim. Şimdi yaşıma kırk ikiye geldi. Kalampır bu sene otuz üç yaşında. Hanım! Peygamberin sünnetidir. Sen de izin ver! Kardeşlerim siz de bu işte yardımcı olunuz, hâlâ biraz ümidim var. Ben kararımı verdim.” deyip son sözünü söyledi. Kalampır her ne kadar bu kararı beğenirse de Sarsenbay ve diğerlerinin hemfikir olduklarını görünce şimdi itiraz etmenin hiç faydası olmayacağını anlayıp:

—Ne yaparsanız yapın, serbestsiniz. Önceden de ikinci eş alma dememişim zaten, niçin bana bakıyorsunuz, diye yüzünü asarak evden çıkıp gitti.

Bu olaydan kısa bir süre sonra Sarsenbay bir kızı istemeye gitti. Kırk kilometre kadar uzak bir yerde Saybolat obasında yaşayan Caras adlı mollanın bir oğlu, bir kızı vardı. Molla vefat ettikten sonra mollanın karısı geleneğe göre fakir akrabasıyla evlenmişti. İki yetime de o akraba bakıyordu. Sarsenbay’ın istemeye gittiği kız da işte o ölen mollanın kızı Şolpan idi. Şolpan on dördüne geldiğinde Sarsenbay başlık parasının tamamını hemen verdi ve sonraki yıl da onunla evlendi. Rahmetli Caras molla hayattayken Şolpan’a okumayı da öğretmişti. Şolpan Kuran’ı iki defa hatmetmiş, okumayı öğrenmişti. Kalampır kıskançlığından dolayı Şolpan’ı her zaman eliyle ve diliyle taciz ediyordu.

Şolpan on yediye geldiğinde biraz önce bahsettiğimiz Sarsenbay’dan kalabalık arasında müjde istenmesine vesile olacak bir kız doğurdu. Yaşı kırk beşe gelen Sarsenbay’ın ilk çocuğu işte bu kızdı. Sarsenbay çok sevinmişti. Kız, oğlan demeden büyük bir eğlence düzenleyip konuklar davet edip çocuğun ismini Cemile koymuştu.

III

Cemile, hasretle beklenen çocuğun ilki olduğu için anne babası elden geldiğince onu şımartıp, büyüttüler. Böylece yaşı dokuza geldi.

Cemile’yi erkek çocuk gibi giyindirdiklerinden, bilmeyenler onu kız zannetmezlerdi. “Kız” diyenlere kızdığı günler de olmuştu.

Bir gün Sarsenbay’ın evine misafirliğe eski usulle eğitim görmüş, “bilmediğim şey yok” diyen yarı cahil bir Molla geldi. Molla dışarı çıkmak istediğinde Sarsenbay:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

— Cemileciğim, kalk, mollanın ayakkabısını hazırla, ibriğe su koy, diye konuştuktan sonra Molla dışarıdan gelip:

— Beyefendi, sizin küçük beyin ismi neydi? Kız çocuğun ismini vermiş gibisiniz? dedi. (Cemile’yi oğlan zannetmişti) Sarsenbay biraz düşündükten sonra gülümseyerek: “Hoca efendi, bunun sebebi var. Bizim erkek çocuğumuz olmadı. Bizim ayımız da, güneşimiz de Cemile olduktan sonra kendi kendimizi kandırıyoruz” dedi. Molla bu söz üzerine biraz düşünerek:

- Sarseke! Böyle olması gönle hoştur da, lakin şeriata göre oğlanın saçına örgü olmaz. Hem de zengin kızı dokuz yaşında buluş çağına erer. Onun için namaz kılmayı öğretip, okutup saçını da uzatınız. Sizin bu işiniz, Allahütealâ’nın buyruğuna isyan etmek gibi oluyor. Eğer öyle ise, bu çok büyük bir günahdır. Ancak okumayı öğrettiğinizde kendisi yazabilecek kadar öğretmeyiniz. Özellikle Usul-i Cedit mollalarına okumaya vermeyiniz. Çünkü onlar evvela din, iman öğretip namaz kıldırmadan, İmam Şart, Baduvem, Haft-i Yek, Ayjik gibi kitapları bir tarafa koyup Ruslar gibi “a, be, te,” deyip, Rusları destekleyip çocuğunu bozarlar” dedi. Sarsenbay kendisi cahil ve “mollanın ayağı yamuk diyen günahkâr olur” diye düşünen insanlardan biri olduğu için, “molla” adını taşımaktan başka bir marifeti olmayan biri bilip bilmeden söylese de, bu şeriata emridir diye gözü kapalı inanırdı. Bu nedenle Mollanın hükmü doğru olandır, Allah’ın emri böyledir, diye düşündü ve Cemile’yi kız gibi giydirip, saçlarını uzatarak okutmaya razı oldu. Annesi de biraz mürekkep yaladığı ve ilmin kıymetini bildiği için itiraz etmedi. Sarsenbay’ın ilk karısı Cemile’yi sanki çok seviyormuş gibi (kumadan doğan kızdan nefret etse de):

—Vah vah, Molla Efendi, nasıl böyle şey söylersiniz? Canım Cemile’ m en azından on beşine gelsin, o zaman saçlarını uzatırız, diye çıkmıştı. Ama bundan sonra çok geçmeden Cemile’yi kız gibi giyindirip, saçlarını uzattırılmışlar, öncekisi gibi erkek çocuk diye kendilerini aldatmayı bırakmışlardı.

Mollanın dedikleri Sarsenbay’ın aklından çıkmamıştı ve bir gün kadınlarına şöyle der:

— İki kilometre uzaktaki Ahmetcan’ın mollasından ders almaya Cemile her gün gidip gelemez. Onun yerine biraz genç bir molla kiralsak nasıl olur? Cemile vesilesiyle obanın çocukları da eğitim görmüş olur, kendimiz de malımızın zekâtını vermiş oluruz, maaşına oba ahalisi de katılır.

Kadınlar buna razı olur, oba ahalisi de bunu kabul eder. Bir iki ay sonra bahar vaktinde obaya bir talebe gelir. Onun molla olacağını duyan Sarsenbay onunla görüşmeye gider.

Gelen Ufa medreselerin birinde okuyan bir talebedir. Kazaklar arasında hem ihtiyaçlarını karşılamak hem de güz tahsili için para

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

biriktirmek amacıyla öğretmenlik yapmaya gelen Aziz isimli Nogay genç, yirmi iki yaşında, açık fikirli, “Usul-i Cedit” hakkında bilgisi olan biridir. Hem iki yıl kadar Kazakların arasında dolaşıp onları iyi tanıdığından hem de Sarsenbay ile görüşmesinde onun niyetini anladığından kendisini tecrübesiz, eski usul eğitim almış kadimci bir molla olarak tanıtır. Bunun nedeni kısa sürede halkı değiştiremeyeceğini düşünmesi ve onlarla ayrılığa düşmeden para kazanmak istemesidir. Sarsenbay talebeye şöyle der:

— Biz obada yedi, sekiz aileyiz. Beş aya yirmi beş som para vereceğiz. Sözü açık söylemek lazım, ben kendim, malımın zekâtını vereceğim. Başkaları kendisi bilir. İhtiyar mihtiyar ölüp kalırsa o da kendi talihindir diyerek güler. Aynı evde obanın kendi mollası da bulunuyordu. Orada oturan bir genç onu kastedip onunla dalga geçerek:

— Bizim Hasen Molla gibi gözü açık olursa bu mollanın da geleceği pek fena olmaz. Bizim Molla, Torca nine ile Cappar’ın oğlu öldüğünden beri biri gelecek olsa “acaba birisi mi öldü diye ümitle bakmayı alışkanlık haline getirdi” dediğinde evdekiler kahkaha atarak gülmeye başladılar. Biraz konuştuktan sonra Sarsenbay talebe ile anlaşip onu evine götürdü.

IV

Anlaştıkları gibi hoca, Sarsenbay’ın evinde yaşayacak oldu. Sarsenbay ile beraber gelip, bir büyük boz eve girdi.

Sarsenbay ile hoca geldikleri zaman oba ahalisi toplanmış, Kalampır konuklara kıymız ikram etmeye başlamıştı. Sarsenbay da Cemile’ye “yavrum git molla için koyun getir” diye buyurmuştu.

Cemile dışarı çıkınca babası peşinden gidip fısıldayarak “Geçende kuyruk yağı kurtlanmış olan kuzuyu getir, eve girmeden önce sargısını çıkart. Anladın mı?” dedi. Cemile de: “Anladım, anladım” diye koş koş gitmiş, yarım saat geçmeden o kuzu fatiha okunup kesilmişti bile. Toplanmış konuklar hoca ile sohbe başlamış, otağın keçesinin aralarından kızlar kadınlar fısıldaşıp duruyorlardı. Birisi:

—Nasıl biri, Rus’a benziyor mu, haa dedi. İkincisi:

—Şu Nogayların vır vır diye konuşmaları yerin dibine batsın. Hiçbir şey anlaşılmıyor.

Diğerleri yanlarında duran bir genç kıza bakarak:

—Genç kızlar için oldukça yakışıklı biri! Diye ona takıldılar. Evdekiler de vakti boşuna geçirmemişler; çok içenler beş çamçak, az içenler iki çamçak kıymız içerek:

—Hoca, nerede okudun, ne ders veriyorsun, nerelisin, Nogay mısın, Başkurt mu, kaç yaşındasın, baban var mı, daha önce Kazakların arasında bulunmuş muydun, ailen var mı? diye üst üste lüzumlu lüzumsuz sorular sorarak mollayı yormaya başlamışlardı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Velhasıl böylece meclisle oturup sohbet ederek kesilmiş kuzunun etini yiyip dağıldılar. İkinci günü hoca için bir ev yapılmış, on civarında talebe toplanıp ders başlamıştı. Bu talebelerin bir ikisi hariç, diğerleri daha önce hiç eğitim görmemişlerdi. Hoca ne kadar usul-i cedit usulünce ders vermek istese de, veliler:

“Hoca! Çocuklara iman, namaz öğret, eski hocaların okuttuğu kitapları okut, bizim çocuklara o kadarı yeter, başkasına gerek yok” dedikten sonra çaresiz onların istediklerini öğretmeye başladı. Önceden tahsil görmemiş talebelerden Cemile’nin en zeki olduğu anlaşıldı. (Cemile bu mayısta dokuz yaşını doldurup on yaşına basmıştı).

Bir ay geçtikten sonra hoca Cemile’nin zekâsına hayran olup, Şolpan’a:

“Cemile’ye usul-i cedide göre eğitim verirsem, az vakit içinde yazmayı da öğrenirdi; ama beyefendi istemiyor” dedi.

Şolpan: “Hoca Efendi, Bey efendinin sözlerini boş verin, ona gizlice yazı yazmasını öğretiniz”, dedi. Hoca bu söze pek sevinmiş, o andan itibaren her gün talebeler dağıldıktan sonra Cemile’ye bir iki saat yazı yazmayı öğretmeye başlamıştı. Üç buçuk ay içerisinde Cemile, hocanın uğraşı ve kendisinin keskin zekâsı sayesinde yazacak ve yazdığını da okuyacak hale geldi. Hoca Efendi, Cemile’yi aynı şekilde beş ay okutsaydı Cemile türlü türlü kitapları okuyup anlayacak duruma gelecekti. Eylülün sonuna doğru hoca Ufa’ya döndü. Cemile’nin de eğitimi böylece yarıda kalmıştı. Hoca Sarsenbay’ın evinde kaldığında Şolpan bir oğul doğurmuştu ve Sarsenbay eve bereket getirdi diye onu çok iyi bir mükâfat ile göndermişti. Sarsenbay yeni doğmuş evladının ismini bu molla gibi yiğit olsun, molla olsun diye Aziz koydu. Hoca döndükten sonra Sarsenbay: “Bugün yarın yeni hoca bulurum” diye söylenip dururken kış da gelmişti. Hem de herkesin “artık yeter! Cemile’yi okutmayı bırak, on iki feni ne kadar iyi bilse de kız çocuğu ders anlatıp memlekete baş olmaz” şeklindeki sözleriyle ikna olup hoca aramaktan tamamen vazgeçti. Diğer ailelerin servetleri fazla olmadığından onlar da başka bir molla kiralayamadılar.

Cemile’nin bütün hayatında aldığı eğitim sadece bu beş ay olmuş, yazı yazmaktan öteye geçmemişti. Hoca gittikten sonra Cemile kıssa okumaya başlamıştı, babası da dinlemekten bıkmıyordu. Eve bir misafir gelip yatıya kalınca da:

-Cemilecan, konuğuna hizmet et, kıssa oku! “Sal Sal”ın nerede, “Kız Jibek”in nerede, diyerek onu okumaya teşvik ederdi. Cemile de erinmeden kıssaları başından sonuna dek okurdu. Cemile’nin okumadığı Kazak kıssası pek azdı. Obaya uğrayan tüccarlarda hangi yeni kıssa varsa babası bunu masraf olarak görmeden satın alırdı. Cemile’nin küçük sandığına bakan kimse “Sal-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Sal", "Kız Jibek", "Zarkum", "Köroğlu", "Bircan Sal ile Sara Kızın Atışması", "Nogay ile Kazak Atışması", "Aksuluv", "Ayman-Şolpan", "Bozcigit", "Şakir-Şakirat", Ak Molla, Nurcan ile Ebubekir hocanın şiirleri ve de onun gibi kitapları görürdü. Hatta Cemile bu kıssaların bazı şiirlerini ezbere bilir ve bir eğlenceye gitse "Cemile şiir oku" dediklerinde çekinmeden okurdu. Bunun gibi kıssaları okumakla birlikte obalarda söylenen şarkıları da yazıyordu. Bu sayede her ne kadar artık hocadan ders almıyorsa da yazmayı gün geçtikçe geliştiriyordu. Cemile'nin bu yetenekleri her yerde anlatılır olmuştu. On yaşına geldiğindeyse "Sarsenbay'ın evinde iyi bir kız var" diye herkes onu gelin olarak almayı düşünmeye başlamıştı. Aynı zamanda Cemile'nin annesi hem güzel, hem de akıllı bir kadın olduğundan "anasına bakıp kızını al, tabağına bakıp yemeğini ye" atasözü akıllarına geliyor, bu onların dillerinden düşmüyordu.

V

Bir gün kısarak sağma vaktinde, obanın dışında bir tepede üç kişi gizlice konuşuyorlardı. Bunlardan birisi malum Sarsenbay; diğer ikisi, memlekette huzurdan ziyade kargaşa olmasını isteyen obanın kurnaz ileri gelenlerindendi.

Bu ikisi Sarsenbay'a dönüp "Sarseke, bu devir, korktuğuna saygı gösterme devrine döndü. Azıcık makam mevkisi olan, fakir ya da zengin olanı adam yerine koymuyor. Onun için bizim size söylemek istediğimiz "Allahütealâ size bazılarından fazla, bazılarından az servet verdi. Sonra bu "kötü çocuğunuz" var. Bugünler bir daha dönüp gelmez. Geçmişte servetiniz az olmuştu, başka sıkıntılarınız da vardı, hatta "kurubaş-evlatsız" sözünü işittiğiniz gün oldu. Şimdi de tevekkül deyip, unvanınızı yükseltiverseniz ne olur? İşte, seçimlere de üç ay kaldı. Masrafi en fazla belki üç yüz tenge çıkar. Eğer siz kabul ederseniz sizi Kurman Obası'na oba başkanı seçmek isteriz. Millet bir seferliğine sözümüzü yerine getirmezlik etmez diye düşünüyoruz. Bizim Nurpeyis Bey, kendi rızasıyla başkanlığı verirse, tamam; yok vermezse şansımızı dener seçimlere gireriz" diye türlü türlü tatlı sözlerle Sarsenbay'ı ikna etmeye çalışıp onu hırslandırdılar. Sarsenbay ne kadar sakin bir insan olsa da, vaatlere kanmayan insan olur mu, makam menfaat ilgisini çekip sonunda "siz bilirsiniz" dedi. Bu konuşmalar bir kez değil, birkaç gün tekrarlandı ve meseleyi enine boyuna düşünen Sarsenbay sonunda iktidar için mücadele etmeye karar verdi.

Seçim günü geldi. Sarsenbay cömertliğini göstermek için çok sayıda hayvan kestirip dağıttırdı. Sadece nakit olarak dört yüz tenge harcadı. Seçim sonucuna göre Nurpeyis'in ondokuz oy, Sarsenbay'ın ondört oy aldığı ortaya çıkınca deminki hevesimiz kursağımızda kaldı. Seçimlerin böyle geçmesinde, halk içinde itibarlı ilçe başkanının

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

dünürü Baycan'ın katkısı vardı. Oylamadan önce Baycan'ın seçmenlere

-“Oylarınızı Nurpeyis’e verin. Yeni zenginleşmiş bir Kurmanliya nazaran, Kazakların karşısına çıktığında halkın şerefini koruyabilen, cesaretini kırmayacak Nurpeyis daha hayırlı değil mi?” diye konuştuğunu birileri anında Sarsenbay’a ulaştırmıştı.

Sarsenbay hayal kırıklığına uğrayıp evine döndü. Üstelik çok da masraf yapmıştı. (Yiyip içen herkes kendi işine gitti). O güne kadar sakın bir hayat sürdürmekte olan Sarsenbay’ı seçime hırslandıran dostları:

—Dur bakalım, gelecek seçimde göreceğiz, diyerek onu yatıştırdılar.

Böylece seçim de geçmiş oldu. Aradan beş altı ay daha zaman geçip gitti. Bazen bu seçimi hatırlayıp masrafları ve onurunu düşündüğünde Sarsenbay’ın içi yanıyor, gelecek sefer iki katını harcasam da, başkanlığı elde edersem, hayatta başka bir istediğim olmaz” diye düşünmeye başlamıştı.

VI

Yukarıda bahsettiğimiz Baycan'ın, on yedi yaşında, kel ve akılsız Cuman adında bir oğlu vardı. Obada Cuman adında birkaç çocuk daha olduğu için birine “Saricumana”, diğerine “Bodur Cuman”, Baycan'ın oğluna da “Kel Cuman” derlerdi. “Kız babasının namıyla, bez kumaş namıyla anılır” sözünü hatırlatırcasına Baycan mevkisi yerindeyken, sözü geçerliyken Cuman’ı iyi bir kızla evlendirmeyi düşünmekteydi. Bir gün bir toplantıda Baycan: “Cuman için dünür olmaya layık tanıdığınız bir aile var mı?” diye sorduğunda, içlerinden biri:

—Bu sene Nurpeyis’e rakip olarak seçime giren Sarsenbay’ın iyi bir çocuğu var. Annesi de iyi bir insan, Caras mollarının kızıdır. Kız eğitim görmüş, şimdi yaşı on, on bire gelmiş olmalı, dedi. Çok geçmeden Baycan Sarsenbay’a “Allah takdir ederse, dünür olalım” diye haber gönderdi. Bu haber üzerine Sarsenbay ailesine danışmış, ilk eşi buna sevinmiş, Cemile’nin annesi Şolpan ise sevinmemişti; ama yine de Sarsenbay geçen seçimde Baycan'ın Nurpeyis’i desteklemesinden dolayı seçimi kaybettiğini düşününce, belki dünürlük sayesinde gelecek seçimde bey olur muyum acaba” diyerek kendisini seçimler için ikna eden arkadaşlarına danıştı. Onlar bunu duyduğu anda:

— İşte şans yüzünüze güldü, hayırlı olsun, dünür olunuz, kızı Kırgız’a da verirler. Baycan'ın oğlu hakkında insanlar ne kadar falan filan deseler de, ataları soyludur, büyüdükten sonra görürsünüz, düzelir”, demeleri zaten bu işe istekli olan Sarsenbay’ı dünür olmaya yönlendirdi. Yalnız Şolpan birkaç gün bu duruma razı olmayıp;

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

— Cemile’yi dengine vereceğiz. Baycan’ın oğlu kötü diyorlar. Babasının servetini ne yapacağız, demişse de bunlar Sarsenbay’ın kulağına girmediğinden,

—İki dünyada Cemile’nin vebali senin üzerine olsun. Beylik bir kenara, padişah olsan da, Cemile’ye kıyıp onu nasıl kötü birisine vermeyi düşünürsün?” diyerek ağlayıp evden çıkıp gitti. Sarsenbay da “Kadınlar için saç uzun aklı kısa demeleri bundanmış demek” diyerek başka bir şey söylemeden homurdanıp durdu.

Sarsenbay’ın önceden Cemile’yi sevdiğine ve onu kendi dengine vereceğine hiç kimsenin şüphesi yoktu; ama geçen seferki seçimde yaptığı masrafları, zedelenmiş itibarını ve geleceğe dair ümitlerini düşünerek ve bazı kişilerin sözlerinin tesiri altında kalarak “ne olursa olsun Baycan ile dünür olacağım” dedi.

Bir ay sonra Baycan kırk iki büyük baş hayvanla, iki yüz tenge başlık parasına anlaşıp kızı istemeye geldi. Sarsenbay da dünürünü hediyelerle memnun etti. Aradan bir hayli zaman geçti. Cemile 15 yaşına girdi. Güzellik, akıl ve zenginlik bir arada olunca Cemile, kızların en muhteşemi oldu. Bu üstünlüklerin yanı sıra Cemile söz ustası idi, ayrıca kendisi şiir yazmaya da başlamıştı. Onunla şakalaşan, sözle atışan delikanlıları hep susturmayı başarırdı. Böylece yöre halkının genç ozanları arasında ve komşu yörelerde “Sarsenbay’ın çok güzel bir ozan kızı var” şeklinde namı yayılmaya başlamıştı.

Obada bir düğün vardı. Akşam eğlenceye insanlar toplandılar. Beş altı delikanlı toplanıp: “Şu Cemile genç olmasına rağmen hatiplik ve ozanlıkta çok yetenekli, bu akşam onunla atışalım, onu yenelim ve susturalım” diye hep beraber uğraşp üç dörtlük şiir yazdılar. Aralarındaki en beceriklisine Cemile’nin yanına oturup şiiri söyleme görevi verdiler. Bunlar Cemile’nin müstakbel kocasının kötülüğünü yüzüne vurmak niyetindeydiler ve şiirlerini de bu konuda yazmışlardı. Akşam olup eğlence başladığında deminki yiğit önceki plana göre şiiri iyice ezberleyip Cemile’nin yanına oturdu. Bir zaman sonra şiir söyleme sırası bu delikanlıya geldiğinde şiirini dombırasıyla Cemile’ye bakarak okudu.

Dombıramı elime alıp, bastım perdeye,
“İstekli genç başarır” derler.
El üstünde büyümüş bey oğluyum,
Sıradan kızlar benim dengim midir?

Bilene ima yeter derler,
Bilmeyene sözün değeri yok derler.
Eşekle küheylanı evlendirirsen,
Bu hayat boşu boşuna zayi olmaz mı?

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Uzaklardan geldim atla bu düğüne,
İyi ile sohbet etmek vardı aklımda.
Kuğu avlayan alıcı kuş, kartal biziz,
Sakin bizi denk görme, dostum, bozdoğana.

Cemile bu şiirin içeriğini anlayıp, bir de delikanlının irticalen şiir okuyacak hünerinin olmadığını bildiğinden “önce bir dörtlük söyleyeyim, bakalım ona ne karşılık verecek” deyip şu şiiri okur:

Sözünüz çok mülayim ozan ağa,
Şiire küçük yaştan yatkın ağa.
Nasıl cevap vereceğimi bilmiyorum
Belki biraz sözünüzü açıklarsınız, ağa?

Mecliste bulunanlar Cemile'nin bu sözüne delikanlı nasıl cevap verecek diye ona bakıp “haydi söyle, hayli söyle beyefendi!” diye tutturmuşlar, her taraftan sesler yükselmeye başlamıştı. Delikanlı ezberlediği üç dörtlük şiiri söyleyip bitirdiği için Cemile'nin sözlerine uygun cevap veremeyince utancından kızarmış, şiiri beraber yazdıkları arkadaşlarından medet umarcasına onlara bakıyordu. Cemile, bunun üzerine sesini yükselterek şu şiiri okudu:

Ağabeyden karşılık gelmedi kız kardeşine,
Sizin gibi yiğitten karşılık gelmez mi?
Eğer güzel şiir gönlünüzden doğsaydı,
Sizin gibi bir zat karşılık vermeye çekinmezdi.

Ezberleyip bir iki dörtlüğü,
Ağabey size söylemek yakışmazdı,
Eşekle ile küheylan örneğini verip,
Azizim, bildiğinizi yüze vurmayın.

Hakkın yarattığı kullar eşit değil,
Han, hizmetkâr, bey, töre, genç ve yaşlı da.
Şerefi, börklünün aynıdır diyen var,
Bilirsiniz bu sizin için çok ayıptır.
Dostlarım, iyi söze tabip derler,
Arkadaşa bir sebeple gelse hasta.
Çok maharetli delikanlı gibisiniz
Başka bildiğin varsa haydi söyle!

Cemile'nin bunun gibi yeteneklerinin her yerde ortaya çıkması gibi bu seferde de halk Cemile'yi överek: “İkinci Sara

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

buradan çıktı, şimdi bununla atışacak Bircan nereden çıkar acaba?" deyip dağıldılar..¹¹

VII

Cemile ergenlik çağına gelince kocasının kötü biri olduğunu öğrenip (hatta bir toplantıda görmüş de olmalı), gün geçtikçe gönlüne hüznün çökmeye başladı. Cemile'nin bu kaygısının çoğalmasına sebep olan Cuman'ın davranışlarının arkadaşları tarafından alay konusu edilişiydi. Örneğin, Cuman'ın ailesi onu şeker, çay vb. gibi şeyler almaya şehre gönderdiğinde yolda derilerini tüccarlara satıp 10 tenge altın yerine aldanıp bir kuruş yeni bakır alıp getirmişti. Bir defasında da çapkınlık niyetiyle gittiği bir kızın evinin eşliğinde sızıp uyuya kalmış, kızın babası sabahleyin onu görüp "kalk oğlum, uykun kanmıştır herhalde" uyandırıp evine göndermişti. Bunların hepsini Cemile duymuştu.

Anne babasının dört gözle bekleyip kavuştukları çocuğu olmasına rağmen neden kendisini kötü birisine verdiklerini anlayamıyordu. Müstakbel kocasını, arkadaşlarının kocalarıyla karşılaştığında Cuman'dan kötüsü yoktu. Yaban ellerde, kocaları ile anlaşamadığı için başka birisiyle kaçmış olanları işitince, "onlar da benim gibi çaresizlerdir" diye düşünüp onlara acırdı. Onlar gibi sevip bir yiğitle kaçarsam, falancanın kızı kaçmış diye söz olur, babamın onurunu lekelemiş olurum. Kabul edip, Cuman ile evlenirsem hayatım boyunca yanar, mahvolurum" diye düşünüyor, ne yapacağını bilemiyordu. Kafası çok karıştı. Bazen gece boyu düşünmekten hiç uyuyamadığı da oluyordu. Her zaman bu baskının altında olduğundan çok zayıflamıştı. Anne babası:

—Sen niye bu kadar zayıfladın" dediklerinde

—Hiç, sadece başım ağrıyor derdi. Cemile endişeleriyle yaşarken bir gün Baycan'dan Sarsenbay'a, "bu yıl oğlumu nişanlısını görmeye göndereceğim" diye haber geldi.

Bu haber üzerine Cemile'nin kaygısı üç kat arttı diyebiliriz. Cemile içinden ne kadar üzülse de başka biriyle derdini paylaşmaya imkânı olmadığından bir gün eline kalem kâğıt alarak "içimdeki acının onda biri bari çıkıp gitsin" diye düşünüp kendini anlatan küçük bir şiir yazmaya başladı. Annesi kızının bir kâğıda bir şeyler yazdığını ve yanına okuma bilen birisi gelince de onu sakladığını görmüştü.

¹¹ Birjan Sal Kojagululu (1831–1897) ile Sara Tastanbekkızı (1853–1907) arasındaki atışma 19. yüzyıl Kazak akınları atışmaları içinde hem mazmunu, hem de sanatsallığı açısından ayrı bir yere sahiptir.

“Bunun yazıp durduğu ne acaba” deyip, Şolpan azıcık şüphelenmiş, Cemile’nin gizlice ceplerini kurcalamıştı. Bir şey bulamayınca da kâğıtlarını, kitaplarını sakladığı küçük sandığına bakmış, bir kitabın arasından şu şiiri bulmuştu. Cemile’nin yazıp durduğu buymuş:

Allah’ın rahmetine açarım el,
Ben kaybolmuş bir garip, bulamayıp yol.
Dağılıp başımızda dolanıp duran duman,
Mutlulukla yaşat derim-dileğim bu.

Dışım iyi, içim çok sıkılıyor,
Bu günlerde gönlüm kaygılı, kederim bol.
Derine düştüm gidiyorum, tutunacak dal yok,
Biricik Allah, yalnız kendin yardımcı ol!

Bahçede saltanat süren bir bülbüldüm,
Rast geldi ben zavallıya kurulan bir tuzak.
Göl oldu gözümün yaşı, yaşıyorum,
Kurtulamayınca alnımdaki kötü talihten.

Göldeki bir kuğu kuşuydum,
Bu günlerde kötü bile güçlü görünür.
Oral’ın kartalı alır diyordum,
Gerçekten baykuşa mı yem olacağım?

Şaşkınım, babamın beni paraya sattığına,
Bir keli, bu kadar halkın arasından arayıp bulduğuna.
Adı batasınca, kahrolası Cuman, keşke doğmasaydı
Mal verip, bana sahipleneceğine.

Beyzade olarak tanınır adı batasınca,
Cuman’ın ne demeli övülmesine.
Kazakların tüm geleneklerinde yok böylesi,
Yakalanmışım bir kurdun tuzağına.

Babama ben ne yaptım çaresiz bırakacak kadar,
Ya da bir huyumu mu beğenmedi?
Genç yaşımdan han kızı gibi terbiyeli oldum,
Sonunda gerçekten çaresiz mi kaldım?
Kız olsam da, titreyip üstüme oğuldan üstün görmüş,
Yetiştiren babama vebal mi bıraktım?

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Bu sözleri okuyan Şolpan'ın gözleri yaşarmış, kızının bu kadar kaygı içerisinde yaşadığını öğrenip, kâğıdı yerine bırakmıştı. Bundan sonra Şolpan da Cemile kadar kederlenmeye başladı. Bir gün geceleyin yatağa girdikten sonra Sarsenbay'a şöyle dedi:

—Allah'ın kudreti, sen sözüme kulak vermeyip çocuğunu ne kadar kaygılandırırdın, görmüyor musun, kendi kendine zayıflayıp çöküverdi. Bu şekilde devam eder de ölüp giderse, iki dünyada eli yakamızda olmaz mı? Anne baba olarak bu boynumuza borç olarak kalmayacak mı? Sarsenbay ne diyeceğini bilemeyip,

—Off, off diye tekrarlayıp durdu. Şolpan kızarak:

—Off, off deyip durma. Kendi iraden yok, herkesin yalan yanlış sözüne inanıyorsun, sonunda Cemile'nin vebali altında kaldık. Atalarının yapmadığı işi yapacağım diyerek bey olmaya kalktın. Beyliği elde ettin; ama bey olamadın; hani nerede, bir yıl içinde çıkan boynuzun? dedi. (Sarsenbay birinci seçimde seçimi kaybettikten sonra diğer seçimde dünürünün etkisiyle bey olmuşsa da, bir yıl dolmadan bir toplantıda birisine küfredip kamçılama kalktığı için makamını kaybetmişti.)

Sarsenbay doğru dürüst cevap vermeyince Şolpan yine sordu:

—Cemile'yi sevmediği kişiyle bu şekilde evlendirecek miyiz? Bu sefer Sarsenbay kendini toparlayıp:

—Bu it ne deyip duruyor? Tanrı takdir ettikten sonra biz ne yapabiliriz? Başka birisine vereceğiz dersin, Baycan idarecilerle birleşip bizim canımıza okur, varlığımızı alır, bizi de süründürür. “Kadın, düşmandır” demek işte buna denir. Yoksa bu sözleri söyler miydin? dedi. Şolpan Sarsenbay'ın korkak olduğunu biliyordu. Bu sefer de yanılmadığını anlayınca, Şolpan artık Sarsenbay'la konuşup dertlerini halletmenin mümkün olmadığına kanaat getirmişti. O gecedan sonra Cemile hakkında Sarsenbay'la hiçbir şey konuşmadı.

VII

Sağlıkları, mal mülkleri yerinde olanların neşesi yerinde, Cemile'nin ise her günü hüznle dolu olarak zaman geçip gitti. Cemile ne kadar kaygılı olsa da hem sırrını halka sezdirmemek hem de kaygısını birazcık unutup moralini yükseltmek için eğlenceli toplantılardan geri kalmazdı. Üstelik Cemile'nin olmadığı eğlenceler güzel geçmiyordu.

Kış ortası idi. Oğlu olmayan bir Beyin eşi bir oğlan doğurmuş, bu sebeple Bey de kızlar ve delikanlılar için büyük bir toy düzenlemişti. Civar obalardaki kızların hepsinin geldiği bu toyda Cemile de hazır bulundu. Ağaç evin büyük odası başköşesinden eşiğine kadar insanla doluydu. Bu obada oğlanla kızı yan yana oturtma geleneği vardı. Birileri birbirleriyle şakalaşıyor, diğerleri şarkılar söylüyordu. Eğlence tam manasıyla başlamamıştı ki, iki

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

misafir delikanlı “hayırlı akşamlar” diyerek odaya girdi. Delikanlılardan bazıları

—İşte beyefendiler de geldi, hoş geldiniz! Sizi nereye oturtalım? diye uygun yer aramışlardı ve çok geçmeden birini Cemile’nin yanına oturtular. Bu yiğidi bizim Cemile tanııyordu. Lakin Cemile’nin yanına oturtulduğundan onun iyi biri olduğu anlaşılııı. Bu yiğit evdekilerle kısaca selamlaştıktan sonra Cemile’ye bakarak:

—Size de iyi akşamlar! dedi.

Bu delikanlı orta boylu, çekici, yüzünde biraz çiçek izi olan, bıyıkları daha yeni çıkmaya başlayan, kibarca konuşan, terbiyeli, giyimi biraz Nogaylara benzeyen Ali adlı bir gençti. Kıyaslandığında, bu evdeki erkeklerin en yakışıklısı Ali, kızların ise en alımlısı Cemile gibiydi. Yan yana oturunca birbirlerine çok yakışmışlardı.

Ali, aynı bölgede başka bir oba beyine bağılı Düysebek adlı birinin oğluydu. Genç yaşından beri çalışkan olan Ali, Kızılcıkar ve Troytski’deki medreselerde okumuş, özel dersler alarak Rusçayı biraz konuşup yazabiliyordu. Her ne kadar iyi bir dinî eğitim almışsa da halk arasında mollalık yapmamıştı. Son zamanlarda okulu da bırakmış, küçük çapta ticaretle uğraşıyordu. Babası zengin olmasa da, sözünde durduğu ve güvenilir olduğu için zenginler bile ona borç para vermekten çekinmezdi. Önceleri okumakta olduğundan, şimdilerde de ticaretle uğraşıp evinde pek fazla duramadığından kendisi halkı, halkı da onu çok tanııyordu. Onlar, Düysebek’in oğlu hakkında sadece becerikli, çalışkan, yaz kış evde durmaz, okula gidip ticaret yapıyor diyorlardı.

Yeni biten bir panayırda alış verişini bitirip, yüz-iki yüz tenge kadar kâr edip evine dönmüş, akrabalarını ziyaret ederken bu toya rast gelmişti. Ali, Cemile ile yan yana oturduğundan birbirlerinin kim olduklarını, ne yaptıklarını sorup öğrenmişlerdi. Ali, Cemile’nin önceden tanıdığı erkeklerden daha iyi bir hatipti, sorularına tam cevaplar veriyor ve ağzından tatlı sözler dökülmeye başladığında etrafında neler olup bittiğini, onların ne yaptıklarını, ne söylediklerini fark etmiyormuş gibi samimiyet içerisinde sohbet devam ediyordu.

Her türlü oyun oynandıktan ve Bugibay, Mırşalay-Mırş gibi oyunlar da bittikten sonra bir yiğit kemerini çözüp eline alarak:

—Şimdi, şarkı söyleyin. Söylemezseniz, söylemeyenlerinize işte, deyip elindeki çözülmüş tokmak gibi kemeri gösterip aralarında dolaşmaya başladı. Ali ve Cemile’den başkaları bildikleri kadarıyla şarkı söyleyip duruyorlarsa da bunlar eskiden beri söylenip duran bilinen şarkılardandı. Örneğin,

Bizlerde şarkı da var, sanat da

Zenginlerde hiç binilmemiş at da var,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

şeklindeki şarkıları bunlar. Açıkçası hiç de zevk verici olmadığından bunları yazmadım. Artık şarkı söyleme sırası önce Ali, sonra da Cemile'ye gelmişti. Ali, eline dombırayı tutuşturmanın ardından:

—Aslında şarkı söylemek âdetim değildir, bilmiyorum, diye gülümseyip; ama yine de sizi kırmayayım, dedi ve güzel bir ezgiyle şarkı söylemeye başladı:

Haydi, söyle! Sıra şimdi geldi Ali,
Kibirlemeden tut dombırayı.
İlham veren topluluğu sevindir,
Şakıtıp dil ile çeneyi, varsa gücü.

Hünerin varsa içte, çıkar dışarı,
Burada gizlemenin yok anlamı.
Dinleyenin kulaklarının pası silinsin,
“Maşallah, işte yiğit!” desinler.

Reyhan çiçeği gibi bahçedeki,
Kıvamına gelmiş yiğitliğin tam çağı.
Söyleyecek sırayı bulamayıp dururdun,
İşittir yad ellerin varsa şarkısı.

Bülbül gibi yüz türlü ezgiyle şakıyıp,
Sesini tondan tona sokarsan gelir güzelliği.
Genç yaşta eğlence ile geçen günler,
Değil mi delikanlılığın mutluluk saatleri.

Dinleyici güzel sözü bulduğunda,
İcracı çekinir mi hâlâ daha?
Kadirşinas arkadaşların toplandığında
Dağılsınlar, hayal kırıklığına uğramadan.

Gurbette yaşadım küçük yaştan beri,
Demeyin nerde hani, memleketini özlemesi.
Yadırgamadan aç sırrını dostuna,
Tavına gelip hızlanan küheylan gibi.

Bir hikâyede anlatıldığı gibi, unutma,
Tilkiyi tavındaki tazı avlar.
Neyin sebep olacağını da hatırla,
Yiğidin itibarını bulamamasına.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

İki kalp bir araya gelince,
Arada aşk ateşi yanmaz mıydı?
Buyurun dombıranız, bitirdim ben,
Söylesin güzel Cemile yanımdaki.

Ali şarkısını bitirip dombırayı Cemile'ye uzattığında oturanlar: "Aziz arkadaşım, daha da isteriz" diye rica edince Ali tekrar şu şarkıyı söylemeye başladı:

Güzel kız paha biçilmez bir cevher taş,
On altı, on yediye geldiğinde genç.
Cennetin tatlı meyvesi gibidir,
Ulaşılmaz, hangi yiğit böyle kızı sevmez.

Güzel kız huzurun anahtarı değil mi?
Elde edebilirsen, git ve aç.
Dizilmiş mercan gibi otuz diş,
Nurlu yüz, ışıldayan göz, kalem kaş.

Başında süslü börk, giydiği pahalı giysi,
Şıkır şıkır edip tokası, dökülür omzundan saçı.
Kıvrımları böyle bir güzel kızla,
Sohbet eden delikanlı, olmaz mı mest?

Kuşkusuz söylediklerim gibi olurse,
Böyle kızın kurban olunmaz mı yoluna?
Eğer amacına ulaşacaksa,
Hangi yiğit varını-yoğunu etmez feda.

Ant içerek söz verip niyetlense,
İyi yiğit başkalarına sır açar mı?
Bu benim delikanlılara söylediğim sözüm,
Bunların hepsi kendim için söylenmiş sözler değil.

Gönlünde aşkın ateşi olmayanlar,
Bu dediklerimin hepsine yalan derler.
Aşkın lezzetini tatmayanlar,
Ant içerek anlatsan da anlamazlar.

Gerçek yiğit sevdiğini aramaktan,
Ne kadar cefa görse de hiç vazgeçmez.
Önüne yanan ateş, doğrulmuş silah çıksa da,
Korktuğundan dolayı yolundan caymaz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Güzel kızın çekiciliği güçlü değil mi?
Sevdiği delikanlıyı kendine çekmez mi?
Gerdanından öpüp bir tatsan,
Boynuna kolunu nasıl dolamaz insan!?

Ali bu şarkıyı söyledikten sonra oturduğu yerden Cemile söylemeye başladı:

Haydi, söyle dilim sıkılmadan,
Akranlarımla biraya geldiğimde,
En muteber yerde oturmazsın
Her zaman, böyle düğün eğlencelerde.

Değil miydin, Allah'ım, daha dün bir çocuk,
Aklı henüz ermemiş toyluktan.
Günler ne kadar hızlı geçiyor,
Şimdi bak kız olmuşuz koskocaman.

Zavallı kız el-yurda gelen konak,
Lale misali ömrü çolak,
Gün gelir başından erki gider,
Kalalım burada, gülüp oynayarak.

Söyledi Ali Bey yiğidin halini,
Herkesin malum kendine durumu.
Kızları yiğitlerle karşılaştırıp
Dinleyiniz, ben azıcık söz söyleyeyim.

Yiğidin erki kendinde-yıl kuşu,
Uçmak istese de konmak istese de bilir kendisi.
Örneğin yaz olan yere gider,
Bir yere kar yağıp gelse kışı.

Zavallı kız tutsak edilen bülbül gibi,
Ömrü kafesinde geçer açmayınca kilidi.
Satar çok para veren olursa,
Gider ağlayarak karşı koymadan zavallı.

Evlatlarına hiç acımaz anne-babası,
Olsa da sevdikleri öz balası.
Kızların çoğu dengine varamaz,
İtaat etmemeye de yok gücü-kudreti.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Nasıl dursun şimdi ağlamayıp kız,
Erkeklere karşı gelsek beğenilmeyiz.
Hapishanede yaşayanlar gibi dünya görmeden,
Hem mahkemeye de erk için başvurmuyoruz.

Kötü insana varsan zindan olup ömür geçer,
Davranır o ahmak köleden beter.
Güneş çıkıp, ay da doğup, göz açılıp
Bu kaygı zavallı kızdan ne zaman gider?

Herkesin doğup-büyüdüğü yer makbul,
Küçüklüğünden alıştığı halkı makbul.
Annen-baban, ağa-yengenin sevip saydığı,
Tepişerek oynayan taylor gibi dengi makbul.

Bırakır bunların kız hepsini,
Kurban edip bir kötüye zavallı hayatını.
Kendi sevdiğine varamazsa,
Nasıl özlemesin kız onları.

Kız vermek peygamberin sünneti,
Evlendirmek anne baba vazifesi.
Herkes irade ve özgürlük vermedi mi?
Allahütealâ kendi kudretiyle.

Eğer hatam olsa sövme halkım,
Öylesine şarkı olsun diye söyledim.
Görmekte iken gözlerin haksızlığı,
Gönül üzülmekten duramıyor.

O gün Ali ve Cemile çok söyleşip, birbirlerinin hal ahvallerini öğrenmişti. Göstermeseler de birbirlerinden hoşlandıkları belli oluyordu. “Bir görünce biliş, iki görünce tanış” diyerek bundan sonra da görüşme dileğiyle ayrıldılar. Ali’nin hâlâ çeyiz vermemiş (söz kesilmemiş) oluşu ve Cemile’nin de nişanlısından memnun olmamasına bağlı olarak aralarında aşk ortaya çıktı diyebiliriz. Niçin dersiniz, o gece söyledikleri ikisinin de akıllarından çıkmamış, birbirlerini sık sık düşünmeye başlamışlardı. Bundan sonra Ali Sarsenbay’ın evine bir iki kere gelip gittiğinde Ali ile Cemal’in birbirine bakışlarını fark eden kişi, ikisinin de gözlerinde “ben seni bütün kalbimle seviyorum” yazısını okur gibi olurdu. Lakin ikisinin yalnız görüşmelerine hiç fırsat olmamıştı.

Bir gün Ali “şehre gidiyorum” diye bahane uydurup Sarsenbay’ın evinde yatıya kaldı. Dışarıya çıkıp girerken Ali,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Cemile'ye kasten onu görmek için geldiğini hissettirdiğinden, gece mutlaka yanıma uğrar diye düşünmeye başladı. Bu düşüncesinde de yanılmamış, evdekiler uyuduktan sonra iki genç bir araya gelmişti. İkisi önceki karşılaşmalarından beri neler düşündüklerini, birbirlerini özlediklerini söyleyip biraz da başlarından o güne kadar geçen olaylardan bahsettiler. Enine boyuna düşünmeden yaşayıp gidelim, şimdilik gülüp eğlenelim diye anlaştılar. Aralarında gerçek dostluğun alametleri görünmeye başlamıştı.

Ali ve Cemile böylece en yakın iki dosta dönüştüler. Uygun olan her vakitte görüşüp, sohbet edip kışı geçirdiler. İkisinin aklında sadece bir düşünce vardı. Ancak her ikisi de bu konuyu açmaya cesaret edemiyor, bir şey söyleyemiyordu. Bu fikri Cemile söylese Ali, Ali söylese Cemile'nin kabul etmesi şüphesizse de ikisinin amaçları aynı olduğu gibi korkuları da aynı idi.

Cemile ile Ali kısa süreli mutlulukla kendilerini dünyadaki en mutlu insanlar arasında kabul edip yaşamaktayken bir gün kötü haber işitildi. "Baycan ile Sarsenbay'ın aralarındaki anlaşmaya göre bir ay içerisinde Cuman, gelini görmeye gelecek" dedikodusunun gerçek olduğu anlaşıldı. Bu üzüntülü haber Cemile ile Ali'nin bugüne kadar içlerinde sakladıkları sırrı birbirlerine bildirmelerine sebep olmuştu. Söylemeye cesaret edemedikleri sırları, birbirlerine hayat arkadaşı olup Cemile'yi Cuman'dan kurtarmaktı. Ama ikisinin başka destekçisi olmadığından "halka rezil oluruz, amacımıza ulaşamayız", diye korkmuşlardı. Şimdi, Cuman gelecek diye haber yayılınca, ayrı yaşamaktansa hapiste yatmayı yeğleyip, ne olursa olsun bir arada olmanın bir çaresini bulmaya niyetlenmişlerdi. Artık ikisi de hangi gün karşılaşılırsa o gün içlerindeki sırrı birbirlerine söylemeye karar vermişken Cemile'ye Ali'den mektup geldi. Mektup şöyleydi:

Mektup yazmaktan kendimi alamadım,
Dostuma sırrımı aktarmadan duramadım.
Eğer iki gönül bir araya gelmişse
Hayatta ondan mutlu ne olabilir?
Zeliha ile Yusuf'u birleştirdiğin gibi
İlahim, şu iki gencin arzusunu gerçekleştir.
Sen söylemesen de ben her şeyin farkındayım,
Sen de beni sevmiyor değilsin.
Derdim sığmayıp içime, ettim faş,
Hiç ünlemeden dursam da yaz-kış.
Hangi yiğit senin gibi kıza âşık olmaz,
Melek gibi nurlu yüzüne, gür saçına.
Sözlerin bülbül gibi, yüzün ay gibi,
Sana zulmedenin akıbeti iyi olmaz.
Ben buradayım, gönlüm sende, aklın kimde,
Dilerim bu sözümü unutma.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Ben Cuman gibi zengin çocuğu değilim,
 Lütfen fakirliğimi başa kakma,
 Akılsız kötü birisi seni alıp giderse,
 Kıskanıp, halim var mı kahrolmamaya.
 Senin de her günün yıl gibi olup
 Gönlündeki hasretin hiç dinmez.
 Sabah akşam gözümün önünden gitmiyorsun,
 Göz nurum seni özlemeden duramıyorum.
 Cemileciğim, ben seni sınırsız sevsem de,
 Biliyorsun imkânlarım sınırlı.
 Yamaçtan kızıl tilki salınarak geçse,
 Tepesinden alıcı kartal saldırmaz mı?
 Koca gözlü baykuş eli boş kalıp,
 Kartal tilkiyi yakalayıp sevinmez mi?
 Otur binelim tevekkülün gemisine,
 Ne güzel olurdu nehri geçiversek
 Aşk, vefa ve tevekkül
 Bıkıp usanmadan bu üçünü sağlam tut.
 Kim bilir kim erer muradına,
 Korkunun ecele faydası yok.
 Az sözde çok mana vardır şeklindeki misal
 Halimi kısaca ifade ettim.
 Cemileciğim akıllıdır anlar,
 Bu sözüm kalmaz boşuna.
 Rahmetine bin kere şükrederdik
 Ali Cemal layıktır diye Allah yazarsa,
 Nasıl bir cevap gelir diye bekleyip kaldık.
 Mektup yazıp cenabına yolla
 Olur deyip yollamazsan ilacını
 Ziyadeleşir günden güne.
 Düşman çok, dostumuz az, halk güvenli değil
 Ya Allah doğru yolu kendin göster.
 Ali fakirden yazıldı işbu mektup,
 Âşık olduğum sevgiliye, Cemile dostu.

Bu mektubu Ali'den Cemile'ye getiren yiğit her vakit bu ikisinin arasında gizli sırlar ve mektuplar taşıyıp duran Ali'nin güvendiği bir insandı. Bugün mektubu Cemile'ye teslim edip:

—Cevabını yarına kadar hazırlarsın. Ben obaya gidip geleceğim, deyip gider. Cemile mektubu üç dört kez okur. Kâh heyecanlanıp, kâh sakinleşip, Cuman'a varırsa hayatı boyunca üzüleceğini düşünür. Ali'yle kaçarsa ne gibi meşakkatlere katlanacağını ve sonunu kestiremediğinden biraz tereddüt ederek gözlerinden inci gibi yaşlar dökülmeye başlar. Biraz sonra kendine

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/7 Fall 2008*

gelip: “Tevekkül, Allah kaderime ne yazmışsa dayanacağım. Ali ile hayatım boyunca el ele, kol kola yaşayayım, başka arzum yok”, diye düşünür. Eğer Ali ile kaçarsa kimin onun yanında olacağını, kimin yardım edebileceğini düşününce aklına annesi Şolpan’dan başka hiç kimse gelmedi. Annesine sığınma sebebi okuyucuya da malum. Çünkü Şolpan önceden de Cemile’yi Cuman’a vermeye karşıydı, Sarsenbay’ı ikna edememişti. İkincisi, Şolpan Cemile’nin Cuman’ı istemediğini biliyordu ve hatta o sırada Cemile’nin yazdığı şiiri de bulup okuduğunu yukarıda yazmıştık. Üçüncüsü Cemile ile Ali’nin birbirlerini sevdiğini anlayıp hissetse de bilmiyormuş gibi davranıyordu. Cemile’yi Ali’ye layık görüyor, Ali’yi samimi şekilde çocuğu gibi seviyordu.

Kısacası Cemile Ali’ye olumlu cevap yazıp ertesi gün mektubunu o yiğitle gönderdi. Ali aynı gün mektubu almış okuyordu:

Alican mektubunuzu teslim aldım,
Yiğitler sultanı sizin yazdıklarınızı da kabul ettim.
Maksadımıza uyan bir sözle karşılaşınca,
Gerçek mi rüya mı deyip inanamadım.

Sizin gibi cevap yazdım bildiğim kadarıyla,
Yazdıklarınız gerçekten sindi içime.
Sırrımı bir tek sana açıyorum,
Söylenmemiş bundan önce hiç kimseye.

Malumdur bir tek sana benim halim,
Hiç rahat edemiyor sensiz canım.
İradem dışında adım dedikoduya karışırsa,
İki dünyada da huzur bulamam ki!

Nasip olur evlenirsem seninle,
Kim söyler evlenemedi diye dengiyle?
Seninle ateşte yanmaya da razıyım
Yıkanmamış kirli Cuman’a varacağıma.

Mektubunda zengin değilim diye yazmışsın,
Bunu da başa kakma diye çok yazmışsın.
Varlığı sevseydim Cuman’a gitmez miydim?
Zannedersem bunu öylesine düşünmeden yazmışsın.

Bir tek sensin aşk ateşini söndürecek,
Kim bizi ihtiyarsız inandıracak?
Ölsek çukuru bir olsun, çıksak tepe
Ayrılmayalım olsalar da öldürecek.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Bir Allah'ın kendisi şahit olsun,
Yeminimizi sonuna kadar tutalım.
Senin için kendimi ettim kurban,
Zincirleyip Sibirya'ya sürseler de!

Ben razıyım madem Allah böyle takdir etti,
Himayesiz mazlum ile ben aynı çaresiz.
Şimdi de gece gündüz demeden çare ara,
Gelmesine şerefsizin bir ay kaldı.

Bende yok ağa-yenge derdimi paylaşacak,
Sırrımı başkasına söylesem halka saçacak.
Bilmem ki zavallı annem ne yapacak,
Bir tek inandığım-sırdaşım.

Analık merhameti ağır basarsa,
Düşmandan kurtulmaya çare bulur.
İnanmam hiç birine ondan başka
Ne babama, ne yakın akrabalarım.

Can dostum dört beş gün içinde görüşelim,
Ne yapalım, nasıl yapalım diye düşünelim.
Sen de boş durmayıp düşün taşın,
Böyle bir şeye niyetlendikten sonra.

Gelmedin on beş gün kadar, ben çok bekledim,
Sayılı şimdi bizim boş günümüz.
Hayırlı anlarda hatırlarsın diye,
Mektup yazmış kalemle Cemile dostun.

Ali bu mektubu okuduktan sonra güvenilir arkadaşları Cünis ve Nurmaş'la obadan uzak sakin bir yerde güneş batımından gece yarısına kadar konuşup durdular. Ali:

—Can arkadaşlarım, küçüklüğümüzden beri kardeş gibi büyüdük. Ben şimdi şöyle düşünüyorum. Bana göre kız eğer sözünde durur, ben ise sözümde cayarsam bu diri diri ölmekle aynıdır. Ben Allah ne yazdıysa ona razı olup bu işi yapmaya kararlıyım. Siz ne tavsiyede bulunursunuz? dedi. Arkadaşları da:

—Bize açıklama yapmana gerek yok. Senin için canımız feda olsun. Bu devirde kızların artık kendi iradeleri var. En kötü ihtimalle başlık parası alırlar, kızı bedava verecek halleri yok ya, dedikten sonra Ali'nin sevinçten gözleri parlayıp:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

—Ne olursa olsun bana yardımcı olunuz, deyip ertesi gün tekrar buluşmaya karar vererek dağıldılar. Bu üçü ertesi gün buluşup Cemile'nin de fikrini aldıktan sonra kaçacakları günü kararlaştırmayı planladılar.

Çok geçmeden Ali sevgilisi Cemile ile akşamüstü Sarsenbay'ın obasının yakınındaki bir vadide, gelecekteki mutlu hayatlarının hayalini kurarak sohbet ediyorlardı. Dünyada bu ikisi için bir yandan bu işin sonucunun ne olacağının büyük korkusu, ikinci taraftan dünürlerinin eline düşmeden bu işten kurtulup kurtulamamanın endişesi vardı. Ve bu endişeyle çarpan yürekleri, sarmaş dolaş bir halde aynı düşünceler içerisindeydi iki âşık.

Bir mayıs gününde, gece kısa, ay parlak, etraf sapsakin ve rüzgârsız, hava açık, yeni konmuş yurt, yemyeşil gür yaprak ve çiçeklerin kokusu etrafa yayılmış, bizim gençleri gören yalnız Allah, sonra gökteki ay ve yıldızlardı. Hayvanlar gündüz yorulmuş gibi dinleniyor, atlar nefesleniyor, mallar geviş getiriyordu. Arada sırada, koyunlar ürktüğünde uykusu hafif olan köpeklerin ürümleri ve ihtiyarların köpeklere bağırışları işitiliyordu sadece. Bu çaresizlerin de gençlerden “sesin kısılsın” küfründen başka alacakları mükâfatları yok idi. Aşk ateşiyle yanıp tutuşan kızlar vehim içinde uyuyamayıp taştan da katı yürekli anneleri kapıyı kilitleyip tündüğü¹² açtığında:

Maalesef ay ışığı aydınlık gündüz gibi,
Yiğidin kıymetini kız bilmiş gibi,
Zavallı kızın özgürlüğü yok,
Kapıyı açıp, dostunu eve sokmaya.

şeklindeki kısa şiiri, içlerinden off çekerek üzüntülüyle söylemekte olduklarını, kim yanlarına varıp dinlemiş.

Tan atıp serçeler ötmeye başlamıştı. Bizim vadidekiler kısa gecenin sonuna geldiklerinin farkına varmamışlardı. Cemile Ali'ye şöyle dedi:

—Geçen sana mektup yazdıktan sonra yüzüm sararmış olmalı, annem her baş başa kalışımızda tekrar tekrar: “Yavrucuğum neden böyle sararıp soldun, sırrını söyle. Eğer bir sıkıntın varsa, sıkılma bana söyle. Kimsenin seni horlamasını istemiyorum” dedikten sonra anneme de güvendiğimden bütün sırrımı söyledim. O da “öyleyse, yavrucuğum, Allah yardımcın olsun. Ben Ali'yi sevmiyor değilim; ama ne yapayım, Huda Teala seni bir kötüye nasip edince” deyip ağlayıverdi de daha sonra bizi kendi elleriyle uğurlayacağını ekledi. Buna Ali de oldukça sevinmişti ve ikisi önlerindeki Pazar bu vadide buluşmaya karar verdiler.

Ali evine geldikten sonra bu iş hakkında sırdaşı olan arkadaşlarıyla konuşup gelecek Pazar gününe hazırlanmaya başladılar.

¹² Tündük: Keçe çadırın tepesindeki açılıp kapanan kapak, örtü.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

İki dostu Cünis ve Nurmaş atlarının bakımını yaptılar. Cumartesi günü “ne olacaksa yarın olacak” diyen gençlerin kalpleri sürekli çarpıyordu. Ali hazırlanırken Cemile de boş durmuyordu, son sırrını da annesi Şolpan’a söyledikten sonra, Şolpan da kaçmalarına razı olup onun gibi yol gamını düşünmeye başlamıştı. Pazar günü de gelmişti. Geceleyin ahali uykuya dalınca Ali, Cünis ve Nurmaş boş bir atı da yedekleyerek anlaştıkları yerde hazır bekliyorlardı. Geçen her dakika onlara sanki yıl gibi geliyordu. “Bunlar ne zaman gelecekler, ne zaman gelecekler” diye etrafa bakıp dururlarken iki örtünmüş kadın görüldü. Yaklaşınca, onların Cemile ve annesi olduğunu anladılar. Bunlarla selamlaştıktan sonra Şolpan:

—Yavrularım, Allah size hayırlı yolculuk versin, amaçlarınıza ulaşip nerede olursa olunuz sağ salim olunuz. Şimdilik hiç kimse görmedi, beklemeden gidiniz, deyip Cemile ile Ali’yi yüzünden öperek, ağlayacak gibi olmuş; vedalaşip gençler atlarına binip yola çıkınca biraz artlarından baka kalıp evine dönmüştü. Şolpan kimseye görünmeden evine gidedursun, biz zamansız yola çıkan yolcularımızı uğurlayalım.

Ali dostlarına Cemile’yi götüreceği yerin şehirde kendisinin borç alıp verdiği, ticaret yaptığı Fatiholla Bey olduğunu söylemişti. Şimdi de obadan on-on beş kilometre uzaklaştıktan sonra, arkalarında kendilerini kovalayan kimsenin olmadığından emin olunca tekrar birbirlerinden onay alıp önceden planladıkları gibi yüz yirmi kilometre uzaktaki şehre gitmeye koyuldular. O gece güneş doğuncaya kadar elli kilometre yürüyüp kimsenin bulunmadığı bir kışlakta saklandılar. Güneş batıp karanlık bastırıldığında, kimseye görünmeden, tevekkül deyip tan atıncaya kadar şehre ulaşmaya niyetlenip Cemile ve Ali yürümeye başladılar. Cünis ve Nurmaş buradan obaya geri döndü. Ali ve Cemile sağ selamet şehre ulaşip Fatiholla Beyin evine geldiler. Ali olayı baştan sona anlattıktan sonra Fatiholla bu iki zavallıyı kabul etti. Çünkü önceden de Kazakların kızlarını istemedikleri birine para uğruna verme adetlerini sevmezdi; ayrıca Ali’nin dürüstlüğünü de seviyordu. Fatiholla Bey kendince doğru düşünceleri olan ve doğru bildiğini yaptırmayı seven bir Tatar idi. “Hadi Ali, sen hiç korkma, elhamdülillah, bizim avluya hiçbir bozkır Kırgız’ı izinsiz giremez. Eğer gelip skandal çıkarmak isterlerse dosdoğru karakola bildiririm” diyerek Ali’yi cesaretlendirdi.

Eve yerleştikten sonraki gün Ali Fatiholla Beye “burada hiç bir şey yapmadan boşuna duracağımıza hâkime gidip Cemile’nin özgürlük belgesini alalım” demiş, avukata dilekçe yazdırmış, Cemile’yi mahkemeye götürmüştü. Dilekçesinde “ben yedi yaşımdayken babam Kazak örf adetlerine göre başlık parasına beni bir Kazak’a satmış. Şimdi kemale erince damadı beğenmediğim için ve babam beni zorla birine verme niyetinde olduğundan sevdiğim gençle

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

kaçtım. Merhamet ederek ben biçarenin gözyaşını dindirip, özgürlüğümü vermenizi, beni haksızlık ve zulümden korumanızı rica ederim” şeklinde ifadeler vardı. Hâkim bu dilekçeyi inceleyip Cemile’ye “kimle evlenmeye karar verdiysen onunla evlenebilirsin” diye bir belge verip ilçe başkanlığına da şöyle bir yazı gönderdi:

“Cemile Sarsenbaykızı’na hiç kimse zulmedemez. Sevdiği insanla evlenmesine izin verildi. Başlık parası üzerine birisi dava açacak olursa dava yerli halkın örf âdetine göre il kurultayında çözülsün.”

XI

Şimdi okurlarımızı obada gelişen olaylardan haberdar edelim.

Cemile’nin kaçtığı gecenin sabahında Sarsenbay namaz için kalkmış, tündüğü açtırıp namazını kıldıktan sonra Cemile’nin yerinde olmadığını fark ederek kadınlarına,

—Cemile nereye gitmiş? diye şüphe içinde sormaya başladı. Şolpan hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranıp,

—Cemileciğim, dışarıya çıkmıştır, derken Sarsenbay’ın ilk eşi:

—Vah vah, aman Allah’ım! Bir felaket olmuş. Cemile’nin askıdaki elbiseleri nerede? dediği anda Cemile’nin kaçtığı belli oldu. Evdekiler telaşa kapılıp tereddüt içinde ne yapacaklarını bilemediler. Hemen o arada oba ahalisi de toplanıp konuşmaya, akıl vermeye başlamıştı. Bazıları:

—Damat götürmüştür, dediyse de çoğunluk,

—Hayır, onu Düysebek’in kurnaz balasından başka hiç kimse götürmemiştir. Ona padişahın oğluymuş gibi davranıp çok şımartmışınız, hadi bakalım şimdi görelim ne yapacaksınız? diye Sarseken’in başını şişirdiler. Öyle olsa da onlara danışıp: “Haberimiz olmadan bizim kızımız, sizin gelininiz Cemile’yi birisi gece kaçırmış. Şimdi ne yapalım”, diye Baycan’a haber gönderdiler. Öbür taraftan gizlice Ali’nin obasına da adam gönderdiler. Akşama doğru Ali’nin obasına varanlar aynı gün Ali, Nurmaş ve Cünis’in iyi atlara binip gittikleri ve evde olmadıkları haberini getirdikten sonra şüphe kalmayacak şekilde işin hakikatini anlayıp Baycan’a ikinci kere bir kişi gönderdiler.

—Öğrendiğimize göre Düysebek’in oğlu kaçırmış, şimdi ne yaparsanız kendiniz bilirsiniz, demiş. O gün bu tür haberlerle geçer. Ertesi gün, Baycan yirmi yiğidi yanına alıp Sarsenbay’ın gününü göstereyim diye onun obasına gelir. O gün geceleyin Nurmaş ile Cünis’in evlerine döndükleri öğrenilmiş, atlarının yorgun olduğunu da herkes görmüştü.

Baycan işin gerçeğini öğrendikten sonra arkadaşlarından beş kişiyi gece atlandırıp, hayvanlarını gasp etmek için Alilerin obasına gönderir. Ayrıca ilçe başkanına da mektup yazar:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

—İşte böyle olaylar oldu. Bey¹³lerinizi alıp buraya geliniz! demişti. Baycan'ın gönderdiği insanlar at, aygır, kısraktan oluşan on iki atı gasp ettiler ve yolda da Sarsenbay'ın bir kısrak sürüsünü birlikte alıp götürdüler. Toplantının bütün masrafı Sarsenbay'a yüklendi ve o korkusundan ağzını bile açmadı. Hatta her yöne gönderilen atlar da Sarsenbay'ındı.

Üç dört gün içinde ilin ileri gelenleri toplandı ve meclis kuruldu. Baycan'ın taraftarları halkın toplandığı yerde:

—Bunun gibi yolsuzluklara izin verirsek yarın halkın koynundaki kadını da kaçırlar. Böyle şeyleri yasaklayıp geleneklerimize göre anne babanın hayır duası ile nişanlanmış kızı geri getirmek lazım. Başka birine yapılan hıyanet yarın size yapılmaz mı? Bu şekilde halkın huzuru, dirlik düzeni bozulmaz mı? diye vaaz etmeye başladılar. Akşama doğru Baycan ilçe başkanı ve katibi, meclise gelen beş beyi, ayrıca ilçe mollası Ahmetcan'ı obanın dışına, تنها bir yere çağırıp:

—Artık yarın bir şeyler yapınız. Benim verdiğim başlığı iade ederlerse de ben barışmayacağım. Bunların bende on iyi atı var. Bunlar düşmanıma geri verileceğine siz ganimet olarak alınız, ben geciktirmeden göndereceğim. Yeter ki benim itibarıma sahip çıkıp, dediğimi yerine getiriniz. Ganimet sözünü duyunca onların yüzlerinde sinsice bir tebessüm belirdi.

—Şimdi ne yapmamızı istiyorsunuz, diye sordular. Baycan söyledi:

—Sizler icraatın başındaki insanlarsınız İlçe başkanı ve kâtip, yöneticilerin konuyla ilgili vereceği kararı desteklerler. Siz beyler, yarın Sarsenbay ile Düysebek'ten zarar gören tarafın tazminat olarak isteyeceği atları reddediniz. Kız ile yiğidi uğurlayan iki delikanlıyı elleriyle gönderdikleri kaçakları bulup geri getirme görevi veriniz. Bulup getirmezlerse hapse gönderilmesini buyurunuz. Ahmetcan Molla, siz kızın kaçırılmadan on gün önce Cuman'la nikâhlandığına dair bize bir belge çıkartınız ve kendi nikâh kayıt kitabınıza da bunu kaydediniz. “Sizin başınız dertteyken yalan da olsa iştirak etmesek olmaz elbette” diyerek kabul ettiklerini bildirdiler. Orada Baycan cebinden para çıkartıp Ellişerden dört yüz tenge parayı dağıttı.

Gece geçip sabah oldu. İlçe başkanı ve beyler çağrı kâğıdı hazırlayıp Ali'nin babası Düysebek ile Nurmaş ve Cünis'e bir kişi gönderdiler. Bu üçü de, haber kendilerine ulaştıktan sonra, gitmemenin çaresini bulamayıp, yanlarına yandaşlarını alıp Savmalköl'deki meclise geldiler. Diş bilemekte olan ilçe başkanı ve beyler onlar gelir gelmez bir saat içinde sorguya çektiler. Kız alıp

¹³ Biy(Bey); bey, kadı anlamında kullanılmıştır. Biyeler aynı zamanda hukukî davalara da bakmaktaydılar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

kaçıran taraf: “Madem biz suçluyuz, ceremesini de çekeceğiz. Yaramaz bir delikanlımızın bir aptallık yapıp bizi birbirimize düşürmesine biz de üzülüyoruz. Usulünce bedelini hayvan vererek ödemek istiyoruz.” dediler. Baycan bu sözlerin üzerine patlayıverdi.

—Ben kendimi bildim bileli böyle rezalet görmedim. Bugün Karun hazinesini versen bile barışmayacağım. Gelinimi geri getir. Ya da şu yağcı iğrenç lakırdıyı kes, dedi. Beyler de:

—Baycan’ın dediği doğru. Baycan haklı diye ona arka çıktılar.

Beyler Cünis ve Nurmaş’a sorarlar:

—Sizin Ali’ye yardım ettiğiniz doğru mu? Onlar da itiraf ederek:

—Can arkadaş olduğumuzdan yardım ettiğimiz gerçek, dediler. Beyler, kâtiple birlikte ayrı bir eve girip, kararlarını verdiler ve geri gelip bunu ilan ettiler:

—Cuman Baycanoğlu’nun nikâhlı karısı Cemile Sarsenbaykızını kendi isteği olmadan Ali Düysebekoğlu’nun kaçırmasına yardım ettikleri için Düysebek, Cünis ve Nurmaş üçü bir ay içerisinde kadını bulmak mecburiyetindedirler. Eğer bulamazlarsa her biri iki ay hapis yatacaklardır, diye açıkladılar.

Sorgulanan taraf:

—Bu nikâhlı kadın demeniz de ne demek oluyor? diye sordular. Beyler “şeriat böyle buyurunca ne fark eder ki” deyip ortalığı yatıştırmaya çalıştılar. Düysebekler onların dün gece molladan sahte nikâh belgesi istediklerini fark edememişlerdi. Bu davadan sonra Düysebek ve Sarsenbay gasp edilen hayvanlarını istemişlerdi. Beyler “bu karşı bir davadır” diye bu isteği kabul etmediler. İki beylerin o gün verdikleri iki karardan da memnun olmamıştı. Kararların kopyasını istediklerindeyse “daha sonra gelip alırsınız” cevabını almışlardı. İlçe başkanı ve kâtip dosyalarını toplayıp gittiler ve o gün meclis kapandı.

Kararın bir kopyasını almak için ilçe başkanının obasına Sarsenbay ve Düysebek birkaç kez gitseler de onlar türlü türlü bahaneler ileri sürmüşler, bu arada böylelikle on beş gün geçmişti. O sırada yukarıda bahsettiğimiz hâkim tarafından hazırlanan belge de gelmişti. İlçe başkanı Baycan’ı çağırıp ona danışarak baş başa verip hâkime yine bir mektup yazdılar:

—Davalı iki tarafın isteği üzerine bu kız hakkında beylerden bilgi istemiştim. Hakikatinde bu kız Cuman Baycanoğlu’nun nikâhlı karısı imiş. Kanıt olarak bu belgeye eklenen belge Molla Ahmet Ayanasoğlu’nun nikâh kayıt defterinden verdiği belgedir. Hem hukuki sürede, yani on beş gün içerisinde gelip kopyayı istemediler. Onun için verilen hükmü yerine getirmeye emir verseniz, demişlerdi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

İlçe başkanının bu kayıtları hâkime ulaştığı zaman Düysebek, Sarsenbay, Nurmaşlar şehre gelip şikâyet dilekçelerini verdiler.

— Kendi istekleriyle birbirini sevip kaçmış olan kız ve yiğidi bizim kaçırdığımız gerekçesiyle pek çok hayvanımız gasp edildi. Bizi onları bulmaya mecbur ettiler. Eğer bulamazsak iki ay hapse atmak için hüküm çıkartan ve molların kıydığını söylediği sahte nikâh belgesini kanıt olarak gösteren ilçe başkanı ve beyler ile zenginler hıyanet içindedirler. Birkaç kez gitmemize rağmen beylikten kararın kopyasını vermediler, diyerek bütün olayı beyan ettiler. Hâkim bunları dilekçesini dikkate alıp inceledikten sonra ilçe başkanının cevabi yazısını istedi.

XII

Cemile'nin kaçtığı, meclisin toplandığı gün Baycan gizlice her tarafa kız ve yiğidi aramaya insanlar göndermişti. Gidilebilecekleri yerlerde onların bulunmadığını öğrendiğinde bunların şehirde Fatiholla Beyin evinde olduklarına kanaat getirdi. Şehirde bir şey yapamayacağını biliyordu. Fatiholla'nın halktan alacağı iki bin tenge kadar parası olduğunu öğrenince, artık bu kaçakları saklayıp, halkın ileri gelenlerinin serseri dedikleri kişiyi çıkarıp vermezsen alacağını verdimiz, diye söylesen korkar diye düşünüp bu şekilde baskı yapmaya karar verdi. Fatiholla parasını geri alamayınca kızını ve yiğidi geri verir, diye tasarladı. Fatiholla Bey bu haberi getiren adamın söylediğinin doğru olma ihtimali yüksek diye düşünüp çekinmiş ve ona şöyle cevap vermişti:

—Doğru söylüyorsunuz, mahkemeye dilekçe vermek için geldiklerinde üç dört gün kalmışlardı. Sonra gittiler. Şimdi nerede olduklarını bilmiyorum. Eğer bundan sonra bende oldukları ortaya çıkarsa insanların ne yaparsa yapsınlar razıyım, dedi. O kişi de Fatiholla Beye inanıp geri döndü. Fatiholla, Ali'ye şöyle dedi:

—Şu kâfirlerin söyledikleri sana malumdur. Bundan sonra başka bir yere gidip saklanırsanız hem sizin için hem benim için iyi olur.

Ali de bu söze katılarak:

—Doğru, Fatiholla Bey. Ben size müteşekkirim. Zalimlerin ne yapacağı belli değil. Öyleyse, buradan üç yüz kilometre uzakta babamın dayısı var, oraya gideyim diye ertesi gün gitmek için hazırlanmaya başladı. Ali'nin arabaya koşmak için iki atı vardı.

Fatiholla Bey araba, gerekli bir takım eşya ve bir de elli tenge para verip, şehirden çıkarıp hayırlı seferler dileyerek dualarla onları uğurladı. Ali ve Cemile sanki kendi anne ve babalarından ayrılmışçasına hüzünlenip ağladılar.

Ali önceden Nogay gibi giyiniyordu. Cemile'yi de Nogay gibi giyindirip, yaşmak büründürdüğünden yolda bunları görenler Nogay

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

olmadıklarından şüphelenmiyorlardı. Bu yüzden çekinmeden, rahatlıkla düşüncelerini paylaştılar. Ali sordu:

— Her şey olabilir. Eğer böyle kaçarken yakalanırsak, seni benden alırlarsa ne yapardın, kabullenir miydin?

—Allah korusun! Nasıl konuşuyorsun, canım sana kurban olsun, senden ayrılacağıma ölürüm daha iyi, dedi. Bunlar böyle sohbet edip yol alırken öğle vakti gelmiş, bir göl kenarında ağaçlar arasında dolaşıyorlardı.

Etrafta yerleşim olmadığından bu gölde türlü türlü kuğular, kazlar ve diğer kuşlar oldukça boldu. Etrafındaki yerlerin hepsi tıpkı kilim döşenmişçesine yemyeşildi, rüzgârsız günde göl ayna gibi parlıyor, uzakta serap oynuyor, bizim iki âşık bu manzarayı seyrederken Cemile bir şey aklına gelmişçesine birden mırıldanıp bu şarkıyı söylemeye başladı:

On sekiz bin âlemi yaratan Hak,
Birisine varlık vermiş, birisine baht.
Birisini âlim, birisini zalim etmiş,
Birisini hüznü, birini mutlu etmiş.

Muhteşem göğü ve yeri ne kadar güzel?
Yüksek dağı, deresi, gölü ne kadar güzel?
Orman-ağaç, çiçeklenmiş bahçeleri
Bunlardan faydalanan halkı ne kadar şanslı?

Gözüm doymaz seyretsem harikalarını,
Hesabına aklın yetmez şaşırırsın.
Kanun çıkartıp nizamı koyan padişah var,
Adaletle yöneten bütün halkını.

İnatlaşıp gökyüzü ile büyük dağlar,
Mekânlarda ayı, kurt, maral geyik.
Cennetin çeşmesi gibi pınarına,
Gönlün kayıp gitmez mi bakıp dursan.

Gökteki ay ile yıldızı, güneşi ne kadar güzel?
Bütün varlıkların dinlenmesi için gecesi var
Suda balık, gölde kuş, ormanda hayvan
Ezgi gibi hepsinin sesi ne kadar güzel?!

Cennet gibi muhteşem yazı ne kadar güzel?!
Havada uçan kuğu ile kazı ne kadar güzel?!
Yaşlıların geçmişi özlemesi
Geçlerin şımarıkça nazı ne kadar güzel?!

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Buz gibi olan kışı ne kadar güzel?!
Kar yağıp, suları donduran buzu ne kadar güzel?!
Canlarını koruması için Allah kuvvet verdiğiinden
Kışın bile üşümeden geziyorlar

Biz garibiz tek sana sığınan,
Düşmanlar merhametsiz acımayan.
Gönderirsen bir damla rahmetinden,
Kurtulurduk sayesinde bütün dertten.

Ali ile Cemile yolda dört gün geceleyip Kırkudıktaki (Kırkpınar) dayısı Babas'ın yanına ulaştılar. Gönülleri rahatlayıp, korkusuz günler geçirmeye başlayınca günlerin nasıl geçtiğini de anlamadan yaşarken obada iki taraf, eskisi gibi davalı, birbiri hakkında şikâyet üstüne şikâyet gönderip, sonuçsuz ve bereketsiz münakaşaya girmişlerdi. Ali'nin dayısı ile Kırkudık'ın ileri gelenleri: "Bunlar bizim himayemizi istediler. İnsanlık namına onları koruyalım, en fazla dava iki yıl sürer, sonunda kendileri de usanırlar" diye gençlerin gönlünü evvelkinden daha çok rahatlattılar.

Bu zavallılara darbe üstüne darbe dercesine Ali bir gün yataktan hasta kalktı. Dayıları da korkmuştu. Cemile'nin ise korkudan rengi attı.

Ali: "Bütün vücudum yanıyor gibi, kemiklerim koparcasına ağrıyor", deyip rahat edemedi, hastalığının fenalığı belli olup, yataktan kalkamayıp yattı. Hastalığı günden güne ağırlaşmış, dört beş gün içinde çok tehlikeli olmaya başlamıştı. Pek çok hekim çağırıp baktırdılsa da iyileşmedi. Cemile'nin gözünden kanlı yaşlar akıp, yemekten içmekten kesilip, uyumayıp bir dakika bile Ali'nin yanından ayrılmıyor, ağrıyor dediği yeri hemen ovalıyor, parlak gözlerini Ali'nin üzerinden ayıramıyordu. İkisi yalnız kaldıklarında:

—Benim bahtsızlığım beni aşır zararına sana da dokunmaya başladı, sonu hayırlı olsun. deyip Cemile Ali'yi ağlayıp kucaklamaya yönelirken Ali:

—Ağlama, Allah korur, merhameti bol Allah yardım eder, iyileşirim, diyerek kendisinden ziyade Cemile'yi avutmaya çalıştı. Ama yine de hastalık ağırlaşmış, Ali gittikçe kötüleşti. Dayıları evine haber verelim dediye de Ali buna izin vermedi.

—Allah'ın yazdığından kaçılmaz. Kendisi korur. Haber göndermeyiniz, diye onları durdurdu.

On gün içerisinde çok fenalaştı, hatta helalleşmeye bile başladı. Cemile deli olmuş insanlar gibi dalıp gidiyor, başı dönüp bazen bayılıyordu. Ali'ye:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

—Ben şimdi ne yapacağım, sensiz nasıl yaşarım? Bu dünyada sensiz bana ne olacak? diye pek çok kez sormasına rağmen Ali:

—Allah'a emanet ettim, demekten başka hiç bir şey diyemedi.

Hastalığı topu topuna on üç gün sürdü. Perşembe günü öğleden sonra yeni çiçek açmakta olan bahçe gibi yanıp duran genç ömür söndü. Allah rahmet eylesin... Cuma günü halk kalabalık bir şekilde cenaze namazını kılıp, Köken Kabristanına defnettiler.

Ali vefat ettikten sonra Cemile kendine gelemedi. Dayıları büyük bir üzüntü içinde “bize işi düşüp gelenlerin başına ne geldi, bizim yüzümüzden öldü gibi oldu”, deyip aralarında danışıp, ölüm haberini vermek için haberci göndermeye karar verdiler.

Haberciler Cemile'nin evine de Ali'nin evine de haber verdiler. İkisinin de ana babaları satırlara dökemeyeceğim şekilde ağlayıp, sızlamış kahrolmuştu, düşmanları da bir o kadar sevinmişlerdi. Çok geçmeden Ali'nin anne babası ile Cemile'nin annesi yanlarına arkadaşlarını alıp ölümün gerçekleştiği yere vardılar. Gelir gelmez mezarlığa gidip hasretlerini giderdiler. Cemile birkaç gün içerisinde bir deri bir kemik kalmıştı. Anne babasıyla görüşmeye takati kalmamıştı. Cemile'nin annesi:

—Ağlama yavrum, talihsizliğinden gör. Allah takdir etmemiş. Bu bizim vebalimizdir. Eğer Kazak geleneğini uygulasaydık böyle bir işe sebep olmazdık belki. Bir delilik yaptysan da, dengini bulmuşsun, Allah layık görmeyince ağlamakla ne düzelecek, deyip nasihat edip teselli etmeye çalıştı. Ali'nin annesi de ağlayarak:

—Yavrucuğum, Ali ile Cemile ne zaman elalemin dedikodusundan kurtulup evime gelip ocağımı tütürür, diye dua edip duruyordum; ama maalesef Allah dileğimi yerine getirmedi, diyerek sözünü tamamlayamadan ağlayıverdi.

Bunlar üç gün konaklayıp, dönecekleri gün Ali'nin mezarına dua okumaya gittiler. Molla Kuran okumayı tamamlayınca Cemile Ali'nin mezarına kapaklanıp ağlayarak konuşmaya başladı:

—Ali! Ali! Bahtsız Cemile'n yanına geldi. Allahüteâlâ bana senin mezarını göstereceğine canımı alsa daha iyiydi. Ama buyruksuz can çıkmazmış. Birlikte mutlu bir hayat süreceğiz, Ali yanımda oldukça kötülere hor olmam demek kibirlenmek demekmiş. Allah kabul etmedi, ümidim kesildi Ali. Kıp kıp korların içinde bırakıp çok uzun sefere çıktın, senin için hayırlı olsun. Ben, zavallın, gövdemde canım olukça seni unutmuyacağım. Dünyada padişahın oğlu olsa da sana değişmem, denk değildir benim için... Elveda, canım. Ali! Bir benim için şefkatli anne babanı göremeden, ellerinden toprak döktüremeden gittin, affet, canım. Allahüteâlâ ahrette buluşmayı nasip etsin. Belki o zaman çektiğim acılar bir saat gibi geliverir (bir anda unutulur). Ben zavallın, vefasız dünyada konaklayamadan yolumu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

kaybettim, evlada canım. M..m.elveda..el...da..deyip Cemile bayılıverdi. Kabir başındakiler Cemile'nin yüzüne su serpip, kendisine biraz geldikten sonra döndüler. Yine Cemile tam manasıyla kendine gelememiş bir sürü manasız sözleri sayıklayıp duruyordu. Kabirden Babas'ın evine döndükten sonra yolcular artık yola çıkmaya niyetlendiler. Ali'nin babası ile annesi evlerine, Cemile'nin annesi de Cemile'yi alıp evine gitti.

XIII

Cemile evine geldikten sonra gün geçtikçe kaygısı artıp, kötüleşip acınacak şekilde zayıfladı. Baycanlar iş böyle sonuçlanınca şimdi nereye gidebilir diye düşünerek davayı da bir kenara bırakıp, fazla üstlerine gitmediler. Aradan bir ay geçtikten sonra Baycan ile Sarsenbay'ın arasını yapmak için akrabalar aceleyle aracılığa kalkıştılar. Onlar Baycan'a gelip:

— Şimdi gelininizi alınız, öyle oldu böyle oldu diye kin tutmayınız. Günahınız olmadığından Allahütealâ sizin yanınızda yer aldığından sonu böyle oldu elbet, deyip Sarsenbay'a da

—Şimdi siz de kızınızı daha önceden söz verdiğiniz yere veriniz, diye nasihat ettiler. Bu teklifi iki taraf da kabul etti.

Şolpan kızına sordu:

—Yavrum, Cemile, insanlar böyle diyor, ne yapalım?

—Anne artık benim için adınız kötüye çıkıp durmasın. Ali olmadıktan sonra benim için hiç fark etmez. Suya batırsalar da, ateşe atsalar da kabul edebilirsiniz. Allah bana mutluluk verecek olsaydı Ali'nin sonunu böyle yapmazdı, deyip üzüntülüyle cevap verdi.

Cuman, Cemile'yi gidip almayı namusuna yediremediği için Baycan'ın eşi onu gidip aldı. Bir zamanlar iyi bahtlı olarak milletin ağzına ilinip, akranlarının önünde parıldayıp dururken sonradan bu kadar değersiz oluşunu, bu kadar çaresizliğe düştüğünü, yağmalanan mal gibi elden ele dolaşmasını gören halktan Cemile'ye acımayan kalmamıştı. Düğün derneklerde göle konan kuğu gibi olan Cemile'yi şimdi görenler tanıyamaz olmuştu.

Baycan, Cemile'yi evine getirttikten sonra ilçe başkanı aracılığıyla mahkemeye mektup gönderdiler. Eceli gelip Ali Düysebekoğlu öldükten sonra beylerin hükmü doğrultusunda anne babası Cemile'yi getirdiler. Cemile de önceki eşimi kabul ediyorum diyerek imza attı. Davalı ve davacı tarafların artık birbirlerinden alacağı anlaşmazlığı yoktur dedikten sonra bu davanın kapandığına dair hâkimden karar geldi. Bu olaylar olduğunda ekim ayı gelmiş, halk kışlaklarına dönmeye başlamıştı.

Cemile'nin hiçbir vakit aklından Ali çıkmamıştı. Bir dakika bile neşelenip gülümsemiyor, hiç kimseyle konuşmadan söylenenleri ya anlamazlıktan ya da duymazlıktan gelip bir nevi divane gibi dolaşıp

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

duruyordu. Cuman geçen olayların intikamını almak için her fırsatta ona kızıp, bağırıp çağırıp küfrediyor, itip kakıp horluyordu. Baycan ile karısı Cemile'yi sevmediklerinden çocuklarına nasihat edip, engel olmuyorlardı. Cemile'nin giysileri oldukça kötü ve eskiydi. Bazen gözaltları morarıp birisi ile karşılaştığında çaresiz Cemile utancından yerin dibine girmek istiyordu. Son günlerde Cuman'a bazıları tavsiyede bulundular. Baycan'ın kendisi de:

—Artık yeter. Kaçan düşman için avrat yiğittir derler, daha fazla zorbalık etme, dese de söylenenler Cuman'ın kulağına girmedi. Cemile'ye acıyan olmadığından onun elinden gelen yalnız kaldığında sadece hüngür hüngür ağlamaktı.

Böylece kışın birkaç ayı geçti. Cemile'nin gördüğü eziyeti, zulmü Müslüman çocuğu görmesin denecek seviyeye geldi. Ayakta dursa ayaklarına, otursa başına vuruyordu. Ne kadar vurup eziyet etse de Cemile ona karşı bir söz söylemiş değildi.

Bir gün Cuman sebepsiz yere ona bağırıp küfredince Cemile artık dayanamayıp:

—Beni öldürecekse hemen öldür. Yoksa yanıp duran yüreğimi daha da yandırma deyiverdi. Cuman bu söz üzerine:

—Ya, demek ki ölüp giden kocanın acısı hâlâ dinmemiş ha. Ben senin acını dindireyim diyerek orada tekme tokat Cemile'ye vurmaya başladı Cemile'yi bayılıp bıraktı. Tam bu sırada Cuman'ın annesi gelip onları ayırıp Cuman'a kızarak:

—Sen şimdi adamı öldürürsün, diye onu evden dışarı çıkardı. Cemile bir saat sonra kendine gelip aklı başına gelince “ben bu şekilde hayatımı sürdüremeyeceğim. Bu itin elinden öleceğime başka bir tarafta ölmek daha iyidir” diye düşündü. Cemile'nin gitmeyi düşündüğü kişi şehirdeki Fatiholla Bey idi. Eninde sonunda oraya varırsam, birinin semaverini kaynatıp, hizmet ederim; hiç olmazsa küçük düşmez; millete seyirlik olmazdım, diye düşünürken gün batmış, akşam olup herkes uykuya dalmıştı. Cemile'nin düşüncesine göre şimdi Cuman'ın atının da eyerli olması gerekiyordu.

Üstüne biraz kalın kıyafet giyip, usulca çıkıp, Cemile o ata binip “kurtardın mı Huda” deyip yola çıktı. Cemile'nin şansı yaver gidiyor gibi görünse de bu seferin kolay olmayacağı yavaş yavaş görünmeye başlamıştı. Cemile çıktığında yavaşça rüzgâr esmekteydi. Obadan yirmi kilometre uzaklaşınca fırtına kuvvetlenip yol görünmemeye başlamıştı. Fırtına gittikçe kuvvetlenip önünü arkasını kapladı. Korkunun, rahatın ne olduğunu unutan Cemile sadece Ali'yi düşünüp giderken atı bir yerde durakladı. O sırada fark etti ki at çoktan yoldan çıkmış, bele kadar çıkan karın içine saplanıp kalmıştı. Sonra atı çevirmek istediye de ellerinin buz tuttuğunu fark edip, dizginleri bile tutamamıştı, hem de bütün vücudunun titrediğini, kaskatı kesildiğini sezmişti. Cemile bütün gücünü toplayıp, atını burup

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

ilerlemeye başlamıştı. Hiçbir şey görülüyor, yol bulunmuyordu. Kaybolmuştu, bu şekilde gece yarısına kadar yol alıp durmuş, soğuk çarpmıştı ve ne yaptığını bilecek durumda değildi. Hiç olmazsa attan inip yürüsem biraz ısınır mıyım acaba deyip atından inip yürümeye çalıştı. Kalın karda düşe kalka ilerlemeye çalıştı, sonunda yere yığıldı. Gündüz de binilen at Cemile'nin yanından uzaklaşmadı. Cemile de can havliyle bütün bedeninin yanıyormuş gibi üstündeki elbiseleri çıkartıp etrafa atmaya başladı ve avazı çıktığı kadar.

-Aliiii! Ali! Dayanacak gücüm kalmadı neredesin? diye bağırdı. Bu son nefesini verdiği andı. Bütün halkın diline doladığı güzel Cemile muradına eremedi, ıssız yerde aralık ayının merhametsiz fırtınalı bir gecesinde canını teslim etmişti.

Fırtına sanki sadece Cemile için çıkmış gibi sabahleyin dinmişti. Zavallı Cemile yolun sadece yarım kilometre uzağında yatıyordu. Öğle vaktinde şehirden gelen beş altı atlı olay yerine yaklaştıklarında yol üstünde eyerli duran atı görüp, şüphelenerek ona doğru yönelmişlerdi. "Bunun sahibi nerede acaba" diye atın izlerini takip ederek etrafa baktıklarında Cemile'nin yattığı yere ulaştılar. Yerde bir kadın, yanında çıkarılmış giysiler. Arkadaşlarından birini yakındaki obaya gönderip, diğerleri orada beklediler. Kalanlar yatanın kim olduğunu anlamaya çalışıyorlardı. Birisi bunun cebinde ne var acaba deyip şapanın¹⁴ cebine elini uzattığında kurşunkalemle yazılmış bir kâğıt çıktı. Okuduğunda onun Baycan'ın gelini Cemile olduğunu anladı. Bu kâğıtta çektiği sıkıntılar ve Ali için bir ağıt yer alıyordu. Obadan gelenler Cemile'yi Baycanlara götürdüler, ertesi gün de soğuk kara toprağa cansız bedenini teslim ettiler. Cemile'nin cebinden çıkan kâğıdı yolcular okuyup, hikâyesini anlatıp halka yaydılar. O kâğıttaki, Cemile'nin Baycan'ın evinde yazdığı ağıt şöyleydi:

Kızın değeri beş kısrak,
Satılıp gitti pazara.
Başımdan geçen olaylar,
Değil mi layık yazmaya.
Acıyan soylu insanlar,
Alırlar dikkate, nazara.
Şefkatli insan garibe,
Haksız yere çukur kazar mı?
Merhametli babamız,
Bakmadan verdi çehreye.
Eğer kız dengine gitse
Benim gibi zayıflayıp işkence çeker mi?
Allah layık görmedi,
Ali gibi sultana.

¹⁴ Elbise

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Görülen rüya gibi geçip gitti,
Yazılmış olunca ezelden,
Sevincini gösterip,
Çektirdi cefasını da.
Karanlıkta kaldım ben,
Şam-cerag söndüğü zaman.
Ali'den kalıp ne oldum,
Gelmedi benim ecelim de.
İçime düştü sıcak dert,
Kaynayan su gibi kazanda.
Bozuldu gülüş, gecedeki uyku
Dilerim Haktan ezanda..
Mahşer günü geldiğinde
Birleşmeyi Allah yazar mı?
Arasında iki ateşin,
Beni Allah horladın.
Garibin gönlünü hüznü kılıp,
Düşmanı da güçlü ettin.
Altın cevher, asılı
Yere gömüp yok ettin.
Cemile'nin davası deyip
Savmal gölü meclis ettin.
Rahmeti bol Tanrım,
Niye bu kadar rezil ettin?
Bülbül idim bahçede,
Karkuşa yem ettin.
Han kızı başımı,
Bir kötüye denk ettin.
Yavrusuz deve gibi böğürtüp,
İşte beni inlettin.
Kahrımı gönderip,
Dengimden eksik ettin.
Beni bu kadar ağlatacak kadar
Ben zavallı ne yaptım.
Ağladım inleyip Ali yok,
İşine boyun eğdim Kudretin!

Petropavl,1910.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*